

ORMOS MARIA

A „BARNA” BIRODALOM

Szerkesztette:
HARSÁNYI IVÁN

Sorozatszerkesztő:
RÓDER LÁSZLÓ

Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége, 1995.

OSZMI-nyomda, Budapest

A birodalmakról

Az emberi történelem során nagyon régóta ismert a birodalom, mint államforma. Birodalom már jóval azelőtt is keletkezett, hogysem a rómaiak elnevezése — impérium — megjelöléseként meghonosodott volna. A Római Birodalom mintájára azután azokat az államokat illetjük az "impérium", vagyis birodalom elnevezéssel, amelyek több népet, nemzetet, adott esetben nemzetséget, törzset stb. fognak össze egyetlen állam keretei között. Róma bukása után — hogy csak a hazánkban legismertebbeket említsük — ilyen volt a Német, a Török, az Osztrák, az Orosz Birodalom, továbbá valamennyi gyarmati birodalom a brittől a spanyolon, a francián, a portugálon át a belgáig és a hollandig.

A zömmel *összefüggő területre kiterjedő*, a lényegét illetően kontinentális jellegű birodalom és a *tengerentúli birtokokra támaszkodó gyarmatbirodalom* között azonban nagy a különbség. Az utóbbi meglehetősen laza és tarka képződmény a távolságok és az ebből adódó további következmények, valamint a többnyire rendkívül nagy civilizációs különbségek miatt, amelyek az "anyaország" vagyis a gyarmatosító hatalom és távoli részei, azaz a protektorátusok, gyarmatok és később a brit esetben a domíniumok között fennállnak. Bár az összefüggő területeket magukba záró birodalmak is egyesíthetnek eltérő gazdálkodási szinten álló, különféle vallású stb. embercsoportokat, ezek többé-kevésbé egységes kezelését az igazgatás egysége és az igazgandó területek viszonylagos közelsége megkönnyíti.

Mindazonáltal a *sokszínűségből, a különbségekből adódó nehézségeket egyetlen birodalom sem kerulhette el*, és ezek — a múltra nézve fenntartás nélkül állíthatjuk — mindegyikük esetében bukáshoz vezettek. A nyelvi, mo-

rális, kulturális, gazdasági stb. stb. eltérések előbb vagy utóbb eltérő érdekekhez, ezen érdekek felismeréséhez, majd belharcokhoz, a függetlenség gondolatához és végül annak a kivívásához vezettek. Mindezideig nem akadt egyetlen olyan birodalmi központ sem, amely e sorsot elkerülte volna. Még akkor sem, ha fejlettségi szintje toronymagasan állt azoknak az egységeknek a színvonala felett, amelyek ostromolták.

Ha csak Európa modern, vagyis XIX-XX. századi történetére gondolunk, *a birodalmak bukásának következménye* volt, hogy olyan államnevek sorozata került fel a térképre, amelyek sosem voltak ott, vagy olyan régen voltak ott (sőt olykor csak lettek volna, ha egyáltalán rajzoltak volna már akkoriban térképet), hogy mindenki régen megfeledkezett róluk. Ekkoriban lett *önálló állam* Belgium és Hollandia, jelent meg a térképen újra Magyarország (először, mint Ausztria-Magyarország), alakult meg a román, a bolgár, a szerb, a norvég állam, lett újra önálló Görögország, merült fel a német-osztrák-orosz tengerből Lengyelország, kapott önálló államiságot Finnország, Észtország, Lettország és Litvánia. És ezzel a sor nincs befejezve, mert ma már Fehéroroszországot, Ukrajnát stb. is meg kell rajzolni, sőt még olyan népek is akiknek a nevével a világ soha előbb nem találkozott, szintén önálló államot követelnek maguknak. Az ő igényeikkel ugyan úgyszólván senki sem törődik, no de ki törődött korábban az észtekkel vagy a finnekkel, vagy ki törődött évszázadokon át a magyarokkal?

Jelen írásunknak nem az a célja, hogy megkiséreljen a végére járni a titoknak, amely a birodalmak tündökléséhez és bukásához vezetett, hanem az, hogy megvizsgálja: miként kísérelt meg a XX. század során egy hatalom, a nagy német-erőre és a német erényekre is támaszkodó náci vezetőréteg létrehozni egy ősi, de egyúttal modern típusú nagy birodalmat, úgy, hogy az említett veszélyt és a bukást mint sorsot elkerülje.

Hitler és Németország

Hitler 24 éves korában, 1913 májusában egy szép napon a bécsi pályaudvaron felszállt a vonatra, és örökre hátat fordított szülőhazájának, Ausztriának. A vonatról Münchenben szállt le, és ettől kezdve ez a város volt lakhelye 1933-ig, ahová ezt követően is nagyon gyakran visszatért. Elhagyott tehát egy hazát, és egy másikat választott helyette. A választás technikailag nem esett nehezére, hiszen mindkét országban és városban németül beszéltek. Ha azonban e tudatos sorsfordítás okainak nézünk utána, a helyes válasz megtalá-

lása már nem is olyan könnyű. Rokonság, barátság, ismeretség nem jöhet szóba, mert ilyesmivel Hitler Münchenben egyáltalán nem rendelkezett. (Egyébként Bécsben is alig.) Megélhetési forrásaiban nem mutatkozott változás, sőt a bajor fővárosban pótlólagos nehézségek vártak a kezdő piktorra, mert iníg Bécsben voltak közvetítői a képeladásban, illetve kereskedők, akik elég rendszeresen vásároltak tőle, Münchenben eleinte minden ilyesminek híján volt.

Mondhatnók tehát, hogy Hitlert a Németország iránti szeretet és bámulat vonzotta ebbe az országba, és talán az a gondolat is, hogy a festészet fővárosában mégiscsak karriert csinálhat. Az utóbbi feltevés megerősítésére vagy elvetésére nem áll rendelkezésünkre támpont, ami azonban a németiség iránti odaadását illeti, azt minden nehézség nélkül elfogadhatjuk elhatározása indokaként. Mivel azonban Bécs és Ausztria maga is német volt, a költözködés okai között olyanokat is találunk kell, amelyek megmagyarázzák, hogy egy német nacionalista 1913-ban miért hagyja el a Habsburgok monarchiáját, hogy helyette a Hohenzollernek országát vallja a magáénak.

A magyarázatba belekeverhetnénk a fiatal Hitler számos csalódását, ami életpálya elképzelésével kapcsolatban odahaza érte, beszélhetnénk átmeneti szegénységről, a megalkuvásokról, amelyekre az élet rákényszerítette, de a titok megfjtéséhez aligha jutnánk el ezen az úton. Hitler sorsdöntő lépésének igazi magyarázata nagy valószínűséggel abban állt, hogy utálta a Habsburg birodalmat. Utálta azt a többé-kevésbé liberális birodalmat, amelyben "alja" népek — csehek, lengyelek, magyarok, zsidók — szabadon nyüzsgtek, lebzseltek a fővárosban, sőt jelentős pozíciókat foglaltak el a kormányban, a tisztviselői karban, többé-kevésbé szabadon gyakorolhatták saját vallásukat, beszélhettek és írhattak a saját nyelvükön. Mindezt ahelyett, hogy süveglevéve áhítatosan szolgálták volna az államalakító és -alkotó német elemet, amelynek — úgymond — mindent köszönhettek. Hitler vélhetően megérezte, hogy egy olyan birodalomnak, amely ekkora szabadságot biztosít az általa megszerzett részeknek, már közel kell legyen a végórája. Különösen veszedelmesnek tartotta azt a kiegyezést, amit a Habsburg uralkodóház a magyarokkal kötött, mivel ez utóbbiakban — vélte — sosem volt meg az az alkalmazkodókészség, mint ami például — legalábbis szerinte — a csehekben mutatkozott. Ezért is adott később igazat azoknak a bécsi náciknak, akik szerint az egész háborúnak nem lenne értelme akkor, ha Magyarországot "vissza nem szerzik".

Hitler minden jel szerint úgy vélekedett az 1910-es évek elején, mint más osztrák "nagynémet", vagyis úgy, hogy a dicstelen birodalmi időknek végét kell vetni, a Habsburgok birodalmát fel kell robbantani, és létre kell

hozni azt az új, birodalmi méretű, de nem a bécsi értelemben birodalmi jellegű államot, amelyet kizárólag németek uralnak. Ennek kiindulópontja viszont csakis Németország lehet, mivel ilyesfajta kezdeményezésre a Habsburgok tarka kertje teljességgel alkalmatlan. Hitler elképzelését a világháború utolsó szakasza és kimenetele igazolta, amennyiben óriási mértékben elősegítette a dunai monarchiát alkotó nemzetek önállósági küzdelmének sikerét. A győztes hatalmak részint hozzásegítettek a Habsburg birodalom széthullásához, midőn biztatták és alátámasztották e törekvéseket, majd honorálták a birodalomból kiváló népek egy részének igényeit más részük rovására, részint viszont az Anschluss-tilalom kimondásával megakadályozták a német-osztrák egyesülést.

A *"nagynémet"* Hitler elgondolása tehát részben igazolódott. Ám a háború kimenetele, a német vereség a nagynémet egység megvalósítását a belátható időben mégis kizárta, arról nem is beszélve, hogy a békeszerződések sokmillió németet juttattak a lengyel és a csehszlovák állam keretei közé, és hogy több további országban is éltek kisebb-nagyobb német szórványok. Amikor Hitler a háború és a Münchenben végigélt tanácsköztársasági kísérlet után behatóan kezdett foglalkozni a politikával, és el is kezdte saját politikai karrierjének felépítését, a leendő célt már nem a birodalmi vagy nagynémet ellentétpárban, hanem kizárólag német szemszögből vehette csak szemügyre.

Német szempontból viszont elvileg több lehetőség kínálkozott, és a politikai szférában több minta mutatkozott gyakorlatilag is. Németországban szintén létezett már a háború előtt is egy nagynémet irányzat, amely azonban a XX. században már nem kizárólag a németek egyesítését, hanem Németország európai hatalmi helyzetének kiterjesztését és ezzel egyidejűleg koloniális terjeszkedését is célul tűzte ki. A háborút követően az Alldeutscher Verband eszmevilágában a német egység került az első helyre, de vélhetően anélkül, hogy e szervezet vezetői egyéb elképzeléseiken lényegesen változtattak volna. Ugyanakkor a hivatalos német külpolitika azon dolgozott, hogy a versailles-i békeszerződés fojtogató jóvátételi és katonai előírásain könnyítsen, és apránként előkészítse az utat a béke revíziójához.

Hitler, aki 1913-ban a német utat választotta, és választását megpecsételte azzal, hogy végigharcolta katonaként a háborút, választhatta volna akár az egyik, akár a másik utat. Számára azonban már nagyon hamar mindkettő elégtelennek, illetve hibásnak mutatkozott. A német köztársasági pártok és egyáltalán a német polgárság revizionizmusát gyerekes játszadozásnak tekintette, **ami egyszerűen nem éri meg az áldozatot, amit esetleg hozni kell érte.** Egy kis határkiigazítás és néhány millió német meg-, illetve vissza-

szerzése az ő szemében nem volt igazi tét.¹ Még ha a látszat jó ideig így mutatta is, ezért nincs alapjában véve igazuk azoknak, akik úgy vélik, hogy a versailles-i békében a náciizmus lényegét lehet megragadni. Igaz ugyan, hogy a Versailles elleni látszatharc propagandisztikus szempontból sokat hozott a konyhára, a náci gondolatvilágot azonban nem ez animálta.

A revízió, mint cél elvetése 1930-ig Hitler számos megnyilatkozásában helyet kapott, és alaposan kifejtette erre vonatkozó nézeteit a *Mein Kampf*, valamint az úgynevezett *Zweites Buch* lapjain. "Az 1914-es határok — írta például — a német nemzet szempontjából semmit sem jelentenek. Ezekben nem jelenik meg sem a múlt védelme, sem az erő a jövő szempontjából. Ezáltal sem a német nép belső egységét nem lehet fenntartani, sem élelmezését biztosítani, de e határok katonai szempontból nézve sem mutatkoznak célszerűeknek vagy akár csak kielégítőeknek, végül nem képesek javítani azokat a viszonyokat sem, amelyekben más nagyhatalmakhoz, jobban mondva az igazi nagyhatalmakhoz képest vagyunk. A távolság Angliától nem lesz kisebb, az Unió nagyságát nem érjük el, sőt még csak Franciaország sem érezné világpolitikai jelentőségének lényeges kisebbedését"² Egy másik helyen ugyanerről a kérdésről ez áll: "Az 1914-es határok visszaállítására irányuló követelés oly mérvű és oly következményekkel járó politikai esztelenség, hogy azt bűntényként jeleníti meg. Teljesen eltekintve attól, hogy a birodalom határa 1914-ben minden volt, csak logikus nem"³

Németországnak nem revízióra van szüksége tehát, vélte Hitler, hanem arra, hogy a nép fenntartása, élelmezése és uralkodó helyzetének biztosítása érdekében földet szerezzen messze a németek lakta határokon túl, és ezzel biztosítsa az "életteret" a németiség számára. Ez az, ami miatt — írja — "mi, nemzetiszocialisták tántoríthatatlanul ragaszkodunk kulpolitikai célunkhoz, nevezetesen ahhoz, hogy a német népnek biztosítsuk a neki járó Grund und Bodent a foldon."⁴ Noha többen kétségbe vonták, hogy e gondolatok Hitler elképzeléseiben a továbbiakban érintetlenül maradtak, a történészek nagy többsége egyetért abban, hogy alapjában véve az "életter", vagyis a nagy területgyarapodás biztosítása mindvégig, egészen 1945-ig döntő meghatározója volt Hitler gondolatvilágának. 1928-ban mindenesetre ugyanezt az álláspontot képviselte, amikor azt a kéziratot fogalmazta, amit a *Mein Kampf* külpolitikai koncepcióját vitató nacionalisták és nemzetiszocialisták címére válaszul írt, és amit majd csak halála után adtak ki *Zweites Buch*, vagyis Má-

¹ *Mein Kampf* München 1938, 738-739 o

² *Mein Kampf*, München 1938, 738-739 o

³ *Mein Kampf* 736 o

⁴ *Mein Kampf*, 739 o

sodik könyv címen. Az NSDAP külpolitikájáról itt többek között a következő olvasható: *"A nemzetiszocialista mozgalom külpolitikailag nagyjából a következőkben különbözik az eddigi politikai pártokétól: A nemzeti polgári világ külpolitikája a valóságban mindig csak határpolitika volt, a nemzetiszocialista mozgalomé ezzel szemben térszocializmus. A német polgárság legmerészebb terveiben is mintegy a német nemzet összefogásáig megy el, a valóságban azonban többnyire kimerül a kontár határszabályozásokban. A nemzetiszocialista mozgalom ezzel szemben külpolitikáját mindig azon szükségességnek megfelelően alakítja ki, amely által a népünk létéhez szükséges teret biztosítani kell. Nem ismer germanizálást vagy németesítést, miként az a nemzeti polgárságnál az eset, hanem csak saját népünk kiterjesztését. Sosem fogja az alávetett, úgymond germanizált csehekben vagy lengyelekben a nemzeti vagy különösen a népi erősítést felfedezni, hanem csak népünk faji gyengítését. Nemzetfelfogását ugyanis nem az eddigi hazafias államgondolat határozza meg, hanem sokkal inkább a népi, faji felismerés."*⁵

Hitler e szöveg elkészülte után már elég óvatossá vált ahhoz, hogysem írását publikálja, és 1930-tól hasonló gondolatokat hosszú ideig nem hozott nyilvánosságra. Zárt ajtók mögött tért csak vissza e gondolatra kiválasztott náci vezetők, illetve később, 1933-ban katonatisztek előtt, hogy azután terveit, illetve azok kisebb-nagyobb részét 1937-től kezdve rendszeresen az illetékesek elé tárja. E tervek ugyanebben a körben mozogtak: Németország számára földterületet kell szerezni.

A fenti szövegekben kifejezett **expanzió** tulajdonképpen csak egy-egy kifejezésében haladja meg a szélső nacionalista programokat, céljában azonban — bármennyire el akarta is azt Hitler a császári politikától különíteni — azt tulajdonképpen még nem "szárnyalta túl". Nehéz feltételezni, hogy abban az időben, amikor Hitler és Ludendorff között a viszony rendkívül barátságos volt, és együttesen készültek a münchenin túl a berlini hatalomátvételre, Ludendorff, a császári hadsereg egykori főszállásmestere, ne tájékoztatta volna Hitlert a német vezérkar és a kormány 1917-től tervezett hatalmas területeket érintő keleti terveiről, amelyek bizony jócskán meghaladták mind a német nép egyesítésének, mind a kontár határregulációknak a kereteit. Az 1917-es és a Hitler által 1924-től kezdve megfogalmazott és mindig újra átfogalmazott térszocializmus között nem sok eltérés mutatható fel. Még az sem zárható ki, hogy Hitlert éppen ezek az ismeretek segítették hozzá a döntéshez azt illetően, hogy vajon Németországnak tengerentúli gyarmatok szerzésére kell-e fordítania erejét, vagy inkább a kontinentális uralom érdekében szükséges-e

⁵ Hitlers Zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928. Stuttgart 1961, 78-79 o.

fellelőné. E kérdés ugyanis láthatóan megválaszolatlan maradt nála néhány éven át, és csak a Mein Kampf szövegében adta jelét a döntésnek. Ekkor egyértelműen a kontinentális hatalom, közelebbről a "Kelet", vagyis a Szovjetunió nagy részének a meghódítása mellett tette le a garast.

Éppen e ponton bírálta Hitler a "császári", és azzal együtt a "nagyémet" koncepciót. Alapvető hibájának és bűnének vélte ugyanis, hogy képtelen volt választani a kontinentális és a tengerentúli terjeszkedés között, ami miatt fatálisan kétfrontos háborúba rántotta bele az országot. *"A helyes út — irta többek között — már akkor a harmadik lett volna: a kontinentális hatalom erősítése új területek szerzése útján Európában, ami éppen ezáltal kiegészült volna a természetesen lehetséges birodalmában erősebb gyarmati területekkel is. Ez a politika minden esetre csak Angliával szövetségben lett volna keresztülvihető."*⁶ Hitler ebben az időben, vagyis a húszas években a német külpolitika és a birodalomépítés maximájaként fogalmazta meg a választás szükségességét a két út: a kontinentális és a kolonizáló között, és a maga részéről választott is.

Mindez, ismétlem, még szokványos imperialista, hódító tervként értelmezhető. Néhány fogalom azonban, amely az idézett szövegrészekben olvasható, már gondolkodásra késztet. Ilyen például, hogy a náciizmus nem kíván "germanizálni" vagy németesíteni, illetve, hogy **az állam gondolatát, a népi, illetve a faji gondolattal helyettesíti**. Ebben kifejezésre jut ugyanis, hogy Hitlernél valójában már nem a német államról van szó, hanem a német népről és fajról, illetve — ha jól olvassuk a szöveget — már nem is a német, hanem a germán fajról. Miről is van akkor tehát szó? Mit választott 1913-ban Hitler, még ha talán nem is akkor, hanem csak később választotta igazán? Annyi biztos, hogy **a húszas években már nem a német államot, hanem valami mást, a német, illetve a germán fajt választotta**.

Ez természetes módon megfelelt egész Weltanschauung-jának, világfel-fogásának, amelynek tengelyében a fajelmélet állt, ám kevésbé ismert, hogy e fajelmélet, miként a külpolitikai cél is, messze meghaladta a német etnikai határokat.

Faj és birodalom

Elkerülendő a birodalmak esetlegességeit és betegségeit, Hitler olyan, **világhatalmi helyzetbe hozott országot képzelt el** — akár használta a Reich

⁶ Mein Kampf 689-690 o

kifejezést, akár nem — , **amelynek uralkodó magja fajilag egységes.** Lehet, hogy *Hermann Rauschning*, Danzig egykori náci kormánybiztosa emigrációjában sok olyan mondatot adott Hitler szájába, amit csak maga gondolt vagy következtetett ki, sőt esetleg olyasmit is, amit az amerikaiak elvártak tőle. Abban azonban biztosan nem tévedett, hogy **Hitler meg akarta haladni a "nemzet" fogalmát,** és elsősorban e célból használta a faj fogalmát. Ebbe ugyanis belefért egy a németsegnél jóval szélesebb, nagyobb, erőteljesebb blokk, amelyet a világ uraként értelmezhetett. Ugyanakkor e felfogás a húszas években és még a harmincas évek első felében is megfelelt annak a külpolitikai illúziójának, hogy amennyiben Németország nem nyújtja ki kezét a Brit Birodalom és egyáltalán a kolóniák felé, úgy Nagy-Britanniával kéz a kézben valósíthatja meg egyéb terveit, és megosztozhat vele a világ feletti uralmon. Hogy e balgaság mellett milyen egyéb megfontolások és érzelmek befolyásolták még Hitlert az Angliához való viszonyában, azt őszintén szólva nem tudom megítélni. Tény azonban, hogy a brit hódító múlt nagy tisztelője volt és maradt, és mindvégig nagyon sajnálta, hogy a *Churchill*-féle és a hozzá hasonló "iszákos zsidóbérencek" miatt e szép összgermán terv nem sikerülhetett.

Hogy milyen szerepet szánt e közös jövőben Hitler a feltételezett **angol partnernek,** azt sajnos ismét nem lehet megmondani, mert erről érdemben nem nyilatkozott. Ha viszont a későbbi szövetségesek náci kezeléséből indulunk ki, akkor megint csak nem juthatunk eredményre, mert azok között egy sem volt olyan, amelynek a potenciálja a Brit Birodalom potenciáljával lett volna mérhető vagy akár csak összehasonlítható. Vélhető, hogy e kérdést, mint annyi mást, a mindenkori erőviszonyok dönthették el Hitler felfogása szerint. **Aki erősebb, az az erősebb! Ez, mint úgynevezett "természeti törvény" számára a legfőbb törvény volt.** Azt viszont már elég jól nyomon követhetjük, hogy a kisebb "germán" népeknek, leigázottakként mintegy szövetségeseknek, már csak a megalázott, nemzeti jogaitól megfosztott másodrendű partner szerepe juthatott. Ennek mibenlétével a későbbiekben bővebben is megismerkedhetünk.

Hitler világa minden tekintetben rigorózan hierarchizált volt. Ez vonatkozott a "germán faj"-ra csakúgy, mint magára a németsegre. Rá igazán áll a tréfás-ironikus szólás, hogy ti. szemléletében voltak germánok, germánabbak és leggermánabbak. Milyen eredményre vezet azonban mindez? Arra, hogy a német nemzetet "meghaladva" Hitler alkalmazásba vette a mások által kitalált faj fogalmát abból a célból, hogy ezt egy olyan birodalom megteremtőjévé, és még inkább talpkövévé tegye, amelyben **egy homogén "faj" tartja kezében a hatalmat, a fegyvert, amellyel a leigázott részeket kordában**

tartja, és aminek következtében sosem juthat olyan kínos helyzetbe, hogy saját "liberalizmusa", szabadosága, megértése, germanizálási, németesítési kísérletei, politikai közelítései stb. miatt végül is elenyészik.

Ha azt vizsgáljuk viszont, hogy miben állt a hitleri, illetve **a náci fajelmélet**, úgy szigorúan rendszerezett tanításra nem fogunk rábukkanni. A náci uralom alatt felállítottak ugyan "kutató" központokat, és ezek fajkutató munkásságában néhány jobb sorsra érdemes tudós is részt vett, a náci vezetés, mindenekelőtt Hitler azonban gyakran az ő eredményeiket és megállapításait sem volt hajlandó elfogadni, mivel őt a **"faj" vagy a "fajtisztaság" kérdésén belül elsősorban a hatalom, az uralom érdekelte**, és ennek olykor csak átmenetileg, de máskor elméletileg is kész volt bármit alárendelni. Jegyezzük meg mindenekelőtt, hogy a terminológia tudományosan maga is hibás volt mind a náci, mind az összes többi fajelméleti tan esetében, mivel az emberekkel kapcsolatban, akik biológiai szempontból egy fajt alkotnak, csak fajtákról lehetett volna beszélni és nem fajokról. A nácizmussal kapcsolatban azonban nem ez a fontos. A lényeges az, hogy az emberiséget különböző értékű csoportokra bontotta, és e csoportok élére — teljesen önkényesen — *az úgynevezett árja fajt* helyezte, amelyről még csak azt sem lehetett és ma sem lehet megmondani, hogy egyáltalán micsoda. Ha ettől is eltekintünk, úgy, egy lépéssel továbbmenve azt találjuk, hogy az árjak világából Hitler és a nácik ugyancsak kiválasztottak egy alcsoportot, a **"germánokat"**, akiket azon belül a csúcsra helyeztek. Valószínűleg már mondani sem szükséges, hogy e dolog logikája miként működött tovább: a germánok között természetesen *a németek kerültek az élre*.

Most már csak meg kell fordítanunk a sorrendet, és megtaláljuk azt az új hierarchiát, amit a nácik a leendő Európában ki akartak építeni. Említettük, hogy az új rendben *Anglia helyére nem tudunk következtetni*, de ez kontinentális szempontból nem is érdekes, mivel Hitler ennek a hatalomnak Európában nem szánt szerepet. **Uralkodó szerepbe egyértelműen a germánok legkiválóbbja, a német nép kerül, amely a hatalom gyakorlásába bevonja a többi germán elemet, viszonylag szelíd erőszakot gyakorol a többi árja, de nem germán nép felett, rabszolgaként működteti a részben megtört nem-árjakat, így például a szlávokat (magyarokat? románokat?), és "felszámolja", vagyis kiirtja a fajelméleti szempontból értéktelen "fajokat"**. Az utóbbiak körében Hitler és a nácik minduntalan rámutattak a zsidókra, de — pontatlanabban, mintegy hanyag módra — emlegették a cigányokat, az "ázsiaiakat", a "feketeket" is.

Hozzá kell tennünk ehhez, hogy e programot természetesen nem lehetett a nyilvánosság elé vinni, és azt is, hogy maga az elgondolás sem volt minden

részletében kidolgozott, vagy világos. A *Mein Kampf* egyértelműen szól a fajok árja és nem-árja felosztásáról, valamint a zsidók ártalmasságáról, tervezett sorsukat azonban csak ködösen, homályosan fogalmazza meg. Hitler utal arra, hogy már a háború idején *"gázba kellett volna fojtani őket"*, egy másik helyen pedig arról ír, hogy több ezret ki kellett volna végezni közülük. "Endlösungről" azonban természetesen e szövegben nincs szó. Tegyük hozzá gyorsan, hogy a nyilvánosság előtt egyébként soha nem is volt. Ez egyesek számára alpnak mutatkozik ahhoz, hogy magát a tömeggyilkosságot is tagadják, vagy azt állítsák, hogy a krematóriumokról Hitler maga mit sem tudott. A hallgatás azonban a valóságban egészen mást jelentett: azt, hogy a nácik tisztában voltak vele, nem csak a nagyvilág, de a német nép számára is teljességgel elfogadhatatlan, amit tettek. Ezért úgy vélték, örök titokká kell minősíteni a halálgyárak létét és működését. A végrehajtott SS-vezetők egy ideig azt hitték, hogy a távoli területeken végrehajtott események felől a nagy győzelem után senki sem fog és nem is tud majd érdeklődni. A titkot az SS egyszer majd magával viszi a sírba.

Még kevésbé tisztázta a *Mein Kampf* a többi "értéktelen" és káros "faj" tervezett sorsát, és elképzelhető, hogy ezen Hitler akkoriban, amikor e szöveget írta, alaposan még nem is gondolkodott el, vagy hogy többféle lehetőséget látott maga előtt. A fent jelzett "megoldási" mód majd csak a háború idején ölt körvonalat és valósul meg, legalábbis részben, a mindennapi gyakorlat során. Ennek fontos vonatkozásaival a továbbiakban még találkozni fogunk.

Nem kétséges a fentiek alapján, hogy a Hitler által képviselt fajelméletnek elődeihez képest voltak új, sajátos vonásai. Ez mindenekelőtt abban állt, hogy kilépett az öntömjénezés és az idegengyűlölet egyszerű világából, és a **faji felsőbbrendűség gondolatát funkcióval ruházta fel. E funkció pedig lényegében véve abban állt, hogy a faji meghatározás egy új típusú birodalom létrehozását és működését kell, hogy szolgálja a propaganda és a mozgósítás alapjaként csakúgy, mint a leendő birodalom vezérelveként.**

Hitler azonban egyelőre nem beszélt birodalomról. A Deutsches Reich a *Mein Kampf*-ban egyetlen említést érdemelt ki, azt is csupán keletkezésének és korai hősi korszakának szentelte a szerző. Ehelyett *Hitler egyelőre a leendő "népi" (völkisch) vagy nemzetiszocialista államról beszélt, tartalmilag azonban nem hagyott kétséget afelől, hogy ennek az államnak legfőbb kötelessége a területszerzés, vagyis egy olyan feladat, amelynek révén birodalmat fog kiépíteni.*

Területi és szövetségi kérdés

Mint láttuk, Hitler a *Mein Kampf* írása idején már eldöntötte a maga állította kérdést, hogy ti. Németországnak kontinentális szövetséggel az oldalán egy nagy gyarmati birodalom kialakítása érdekében Nagy-Britannia ellen, vagy pedig az utóbbival szövetségben a kontinentális hatalomért kell-e harcba mennie. Válasza az európai területszerzés volt. A közeli, gyakorlati külpolitikát illetően — egy meglehetősen reális elemzés alapján — arra az eredményre jutott, hogy **Németország két szövetségest találhat magának: Angliát és Olaszországot**, ám csak korlátozott mértékben, mert Angliának sem érdeke, hogy Németország Weltpacht-tá, vagyis világhatalommá váljék.⁷ Hozzátette ehhez mindkét vonatkozásban, hogy a nemzetközi zsidó összeesküvés, amely mindenekelőtt éppen a németiség ellen irányul, mind Nagy-Britanniában, mind Olaszországban jelentős szerepet játszik, és ez a szövetségi politika akadály lehet.

Sokkal határozottabb volt Hitler ez idő tájt már abban, hogy a fő feladat gondoskodni a nép nagyságával és növekedésének feltételeivel arányos földterületről. *"Csupán egy elégséges mértékben nagy tér biztosítja e földön egy nép létezésének szabadságát."* Másfelől leszögezi: *"Németország jelenleg nem világhatalom. Ha pillanatnyi katonai tehetetlenségunktől el is tekintünk, erre a címre akkor sem lehet semmi igényünk."* Ilyen igény ugyanis a németek által birtokolt nevetséges ötszázezer négyzetkilométer földterület alapján nem támasztható akkor, amikor a nagyhatalmak egyike-másika egész kontinenst tart a birtokában. Mi több, Hitler úgy véli, teljesen mindegy e szempontból, hogy Németország katonailag gyenge vagy erős. A nemzetiszocialista államnak ezt az ellentmondást kell megszüntetnie, és arra az útra vezetnie a német népet, amelyen megszerzi a szükséges földterületet. Csak ezáltal lehet megoldani az alapvető problémát, ami ebben áll: *"Németország vagy világhatalom (Weltpacht) lesz, vagy nem lesz egyáltalán."*⁸

A kérdés az, hogy **hol van a megszerzhető föld?** Hitler a választ e kérdésre óvatosan vezeti be. Először felveti *a német-orosz szövetség lehetőségét*, és tagadja ennek hasznát. Úgy véli, hogy katonai szempontból ez a jelenlegi Oroszországgal katasztrofális hatással járna, szembeállítaná Németországot egész Nyugat-Európával, és ráadásul a harc nem orosz, hanem német területen játszódna le. Egy ilyen háborúnak az eredménye csak Németország

⁷ *Mein Kampf*, 699-726 o

⁸ *Mein Kampf*, 742 o

vége lehetne.⁹ Hozzájön ehhez — vélte Hitler — , hogy ennek az országnak a jelenlegi urai nem is akarnak tisztességes szövetséget, mivel eminens érdeküknek Németország tönkretételét tekintik. Már csak azért is, mert a bolsevizmus valójában nem egyéb, mint a zsidóság legnagyobb szabású XX. századi kísérlete a világuralom (Weltherrschaft) megszerzésére. Németországnak ezért világosan állást kell foglalnia, mivel *"Az ordögöt nem lehet Belzebúb segítségével kiűzni"*¹⁰ A jövőben tehát nem arról van szó, hogy milyen "orientációt" kell Németországnak folytatnia, hanem arról, hogy *az új keleti politika útján biztosítsák a német nép számára a szükséges "rog"-öt.* E vonatkozásban szerinte *"A sors maga akart nekünk ujjsmutatással szolgálni"* A bolsevizmus ugyanis az oroszokat megfosztotta attól az értelmiségtől, amely korábban létrehozta és garantálta az állami létet. Ezt ti. nem az oroszok, hanem az ottani németek javára kell írni, akik helyébe a bolsevizmus a zsidókat ültette. Ők viszont nem képesek a hatalmat sokáig biztosítani, mivel a zsidók nem a szervezés és fenntartás, hanem a dekompozíció, a szétesés képviselői. **"A keleti óriásbirodalom megérett az összeomlásra."**¹¹

Mindebből már önmagától adódott a végkövetkeztetés: Németországnak — ha csak lehet, angol és olasz szövetséggel az oldalán — Keleten, közelebbről pedig a Szovjetunió állami határain belül kell azt a nagy földterületet megszereznie, amelyre a nép épsége és épülése szempontjából múlhatatlanul szüksége van. Nem vitás, hogy, bár Hitler — mint említettük — a birodalom kifejezéssel még nem élt, 1924-ben már mégis egy olyan birodalom kiépítésére gondolt, amely óriási nem-német, nem-germán, nem-árja lakta területeket is magába foglal, és amelyet a faji hierarchia szellemében fognak majd kormányozni.

A Mein Kampf első megjelenése után (a vonatkozó részek II. kötet formájában 1927-ben láttak napvilágot először) Hitlert több támadás érte a német nacionalisták, sőt részben saját náci követői részéről is. Elsősorban az általa vázolt szövetségi politikával, és azon belül különösen az Oroszországgal kapcsolatban írtakkal szemben merültek fel kifogások. Ehhez tudni kell, hogy az idő szerint Németországnak szinte kizárólag a Szovjetunióval állt fenn szövetségi viszonya, és ez a kereskedelmi kapcsolatokon túl messze kiterjedt a katonai érintkezések területére is. A szovjet kapcsolat tehát részben túlságosan értékesnek tűnt ahhoz, hogysem Hitler módjára egyszerűen ki lehessen dobni az ablakon, másrészt sokak szemében túlságosan veszélyesnek is tűnt, mert a hagyományokhoz híven továbbra is számoltak ennek az

⁹ Mein Kampf 748-749 o

¹⁰ Mein Kampf, 752 o

¹¹ Mein Kampf 742 743 o

országának hallatlan méreteivel, óriási emberi és anyagi kapacitásával. Emellett akadtak olyanok is, akik szerint a német nép élelmezési problémáját a kereskedelem normális útjainak a segítségével is meg lehetett oldani, vagyis emiatt nem tartottak szükségesnek újabb háborút. E nézetekkel szállt vitába Hitler a *Zweites Buch* oldalain.

A *Zweites Buch* második fejezetének a szerző e sokatmondó címet adta: **"Az életet a harc és nem a gazdaság biztosítja"**. A kifejtés során hangsúlyozza, hogy a helyes arányt a népesség száma és az őt eltartó föld között eleve csak harc, küzdelem árán lehet biztosítani, már abban a kívánatos esetben, ha a nép erős és növekszik. *"A kard volt az eke útcsinálója, és ha az ember egyáltalán emberi jogokról akar beszélni, úgy ebben az egyetlen esetben a háború a legfőbb jogot szolgálta, mert megadta a népnek a földet, amelyet szorgalmasan és becsületesen meg akart művelni, hogy az gyermekeinek kiszolgáltassa a mindennapi táplálékot."*¹² Földet szerezni tehát nem bűnös, hanem természetes és szükséges dolog.

Minden más megoldás ezzel szemben mesterséges, és legfeljebb átmeneti megoldásokat tartalmaz. A lakosság szaporodásának csökkenése katasztrofális következményekkel jár, annál is inkább, mert a számmal együtt csökken az emberek minősége is, aminek csak az lehet a vége, hogy a szóbanforgó nép teljesen eltűnik. Hasonló következményekkel jár a kivándorlás is. Van még további két mód az arányok helyreállítására — jegyzi meg továbbá a szerző. Az egyik a *mezőgazdasági terméshozam növelése*, ami a történelem során kétségkívül állandóan megfigyelhető. Ám — veti közbe — ennek is van határa, és mivel Amerikában sokkal nagyobb fejenkénti terület áll rendelkezésre a terméshozam növelésére, mint Európában és azon belül Németországban, a lemaradást sosem lehet behozni a birtokolt föld kicsinysége miatt. Ezen lehet valamit segíteni belső telepítések útján, ám az alapvető, meghatározó helyzet akkor sem változik.

Végül a negyedik megoldási mód — hirdetik egyesek, Hitler szerint hibásan — *a gazdaság általános fellendítése és az ezen alapuló kereskedelem*. Ez azonban — figyelmeztet Hitler — attól függ, hogy van-e külföldi vásárló. Kétségeit ezzel kapcsolatban így fogalmazza meg: *"A jelenlegi világ felvevő piaca nem korlátlan. Az ipari nemzetek száma tartósan növekszik. Csaknem valamennyi európai nép szenved területének a népességhez való nem kielégítő és nyugtalanító viszonyától, és ezért rá vannak utalva a világexportra. Az utóbbi időben hozzájuk csatlakozott még az amerikai Unió és a Keleten Japán. Ezáltal onmagától beindult a harc a korlátozott felvevő piacért, ami an-*

¹² *Zweites Buch*, 54 o

nál keményebbé válik, minél több lesz az ipari nemzetek száma, és — megfordítva — minél jobban beszűkül a felvevő piac." Az utóbbi azért következik be, mert mind több ország lép az iparosítás útjára részben önerőből, részben más országok ipari folyamatának melléktermékeként mint filiálé. Kialakul tehát egy vére menő konkurencia-harc, ahol az első szó az áruké, a következő azonban már a fegyvereké lesz. *"A világ úgynevezett békés gazdasági meghódítása tehát csak akkor mehetne végbe, ha a Föld kizárólag agrárnépekből állna, és csupán egyetlen iparilag gazdálkodó néppel rendelkezne."* Mivel azonban jelenleg minden nagy nép iparosodott, **a békés gazdasági harc csak addig tarthat, amíg a legnagyobbak békés eszközökkel is képesek meggyilkolni a gyengébbeket.**¹³

Miután e fejtegetés révén Hitler eljutott ugyanoda, ahol már a Mein Kampf lapjain volt, hogy ti. **kizárólag háború útján lehet a nép üdvéről gondoskodni**, nem meglepő, ha viszonylag röviden azt is elismétli, amit ott a fajról és a hatalomról mondott, majd — miként már korábban idéztük — újra elítéli a revíziós gondolkodást és a határpolitikát. Ezeket az unalomig hajtogatott szlogeneket azonban hirtelen merőben új gondolati elem követi. Olyasmi, ami minden addiginál jobban belevilágít a hitleri birodalomépítés szellemiségébe. *"A népi államnak semmilyen körülmények között nem szabad lengyeleket azzal a szándékkal annektálni, hogy belőlük egy napon németeket csináljon. Éppen ellenkezőleg, arra az elhatározásra kell jutnia, hogy a fajilag idegen elemeket lekapcsolja (abkapseln), hogy saját népének vérét ne engedje ismét megrontani, vagy hogy ezeket egyáltalán rövid úton eltávolítja (entfernen), és az ezáltal szabaddá vált földeket saját néptársainak juttatja."*¹⁴ A fenti mondatokban benne rejlett a későbbi **"Generalplan Ost" szelleme**, azé a tervezet, amely 1942-ben igyekezett "tervszerűsíteni", hogy a Keleten mely népekből mennyit kell "lekapcsolni", vagyis csupán elkülöníteni, és mennyit "eltávolítani" úgy, ahogyan "eltávolították" ugyanebben az időben a zsidókat.

A következő lapokon Hitler folyamatos ismétlésekbe bocsátkozik annak bizonyítása érdekében, hogy a revíziónak német szempontból nincs értelme, és hogy tiltakozzék ilyen jelentéktelen célból akár csak egyetlen német ember feláldozása ellen is. E részek új eleme abban állt, hogy Hitler kitért a **Pán-Európa eszmé**re is, amely a kézirat írása idején (1928-ban) kezdett az érdeklődés előterébe kerülni. Ez az idea a szerzőt különösen kihozta a sodrából. Maga az a gondolat, hogy az európai unióba mindenki beléphet, és ott egyenlő jogokhoz juthat, teljesen elképzelhetetlen volt a számára. Belőle, aki

¹³ Zweites Buch, 53-62 o. Az id. a 60. és a 61. oldalról van

¹⁴ Zweites Buch, 81 o.

előzőleg másról sem beszélt, mint a nagy lélekszámról, amely nagy területet követel, most kitört az elitista, és a minőség nevében kérte ki magának, illetve a nagy kultúrnépnek, hogy egyformán kezeljék őket holmi jött-mentekkel. Ez odavezet — jósolta —, hogy minden keverék és fattyúnép jogokhoz jut, és a kultúremberiség "elniggeresedik". Mindennek természetesen a zsidók örülnének igazán, akik az egész csalást kitalálták. Emellett — hangoztatja Hitler — Pán-Európa egy fantasztikus, történelmileg gyerekes számárság. Ő ugyanis meg volt győződve arról, hogy Európa egységét csak egy nagyhatalom tudja megszervezni, ez a "Pán" uralom viszont nem lenne más, mint az ő uralma. Ha pedig nem ez következik be, úgy a szervezet kereteiben az erőket a rivalizálás és a viszály köti le.

Ezek után már csak *a mindig hoppon maradó semleges* esetleges státusát kellett elhárítania ahhoz, hogy újra eljusson a háború elkerülhetetlenségéhez és szükségességéhez. *"Ha a Földön kimagasló hatalmiállamok vannak, a kisebb népeknek semmi más lehetőségük nem marad, minthogy saját jövőjük-ről teljességgel lemondjanak, vagy pedig a kedvező koalíció védelmében azzal együtt harcoljanak és saját erejükkel azt növeljék."*¹⁵ Semlegességre tehát nincs lehetőség, ami egyúttal nyilvánvalóan azt is jelenti, hogy a kisállami szuverenitás a német "hatalmiállam" oldalán az álmok világába tartozik.

Még kevésbé van lehetőség, amint ezt már a Mein Kampf-ban is állította, a szövetségre Oroszországgal. Az efféle javaslatokat azért nem lehet még csak megérteni sem, mert teljesen világos, hogy *az oroszok célja Németország bolsevizálása, ami viszont a nemzetközi zsidó érdekeknek felel meg.* Nem elképzelhetetlen — engedi meg itt Hitler — hogy lejátszódik egy egészséges folyamat, amelynek során a bolsevikok eltávolítják soraikból a zsidókat az oroszok javára, és akkor a zsidó-kapitalista Oroszország átalakul *nemzeti-antikapitalista* országgá, és vele szemben valóban felsorakoznak a nyugati kapitalisták. Ebben az esetben azonban Németország részéről örültség lenne szövetkezni vele. *"Nem, ha Németország ma valóban szövetséget akarna kötni Oroszországgal Nyugat-Európa ellen, úgy holnap ismét történelmi csataterre alakulna át"* — kiált fel Hitler indignáltan. E tétel igazolására egy olyan érvet használ, amely százszázalékosan ellentmond korábbi állításának a bolsevizmus természetéről. A nyugati hatalmak támadásának méretét minél nagyobbna akarta láttatni, és ezért arra hivatkozott, hogy mostani reakciójukat nem szabad összekeverni azzal a nagyon is gyenge akcióval, amire 1919-ben és 1920-ban képesek voltak. Akkor ugyanis —írja— a nemzeti erők az internacionalista-zsidó vörösökkel álltak szemben, ezért a nemzetközi zsidó-

¹⁵ Zweites Buch, 138 o

ság e harcot nem támogatta igazán. *"Ma azonban — folytatja — a nemzetivé vált antikapitalista bolsevizmus áll harcban a világzsidósággal."* Hitler részéről ez a megállapítás voltaképpen a lehető legnagyobb elismerésnek számított, még ha paradox módon ez ugyanúgy a szövetség elhárítására szolgált is, mint első érve, ami e másodikkal szöges ellentétben állt. Ebből is azt vezeti le ugyanis, hogy Németország Oroszország miatt szembekerülne egész Nyugat-Európával, amely teljesen zsidó befolyás alatt áll. Ebből Hitler számára, aki mindig az első helyen említette annak szükségességét, hogy Németországot és Európát megszabadítsa e befolyástól, nyugodtan következhetett volna pontosan az orosz szövetség szükségszerűsége is. Mégsem következett, és hogy miért nem, azt azok a sorok rejtik, amelyekben arról beszél, hogy *e szövetség eredménye csak Oroszország megmentése lenne, miközben a németek elesnének a szép zsákmánytól, az általa tervezett "foldpolitikától."*

A továbbiakban Hitler úgy tesz, mintha a nemzeti bolsevizmusról eddig nem is beszélt volna. Ennek eshetőségét megint a jövőbe helyezi át, mondván, hogy a német-orosz szövetség híveinek többsége egy ilyen nemzeti-bolsevik Oroszországra számít. Most ezzel kapcsolatban azt szögezi szembe a tézis védelmezőivel, hogy nem ismerik *a szláv lelket*. Ez a lélek — látszólagos és felületi hasonlóságok ellenére — *örök ellentétben áll a német lelkialkattal*. E tényt sokáig elfedte az a körülmény, hogy a felső, államalkotó és államszervező rétegek abban az országban erőteljesen az északi, germán, német befolyás alatt álltak, e rétegek azonban már a cárizmus idején gyengülni kezdtek, majd a háború tizedelte meg őket, hogy azután a zsidó-bolsevik forradalom végleg kiirtsa őket. A helyükre zsidók léptek, és ez éppen azért történhetett meg, mert a szláv lélek velejárója, hogy képtelen a szervezésre és az államalkotásra. E ponton Hitler — szokása szerint — két részre osztja a világot. A Mein Kampf hasábjain ezt a kultúra-teremtő, illetve a kultúra-romboló népek vonatkozásában tette, most azonban másként fogalmaz. **Az államalkotás szempontjából vannak — mondja — "magasabb és alacsonyabb rendű népek". "A különbség az államalkotó és a nemállamalkotó elemek között éppen abban áll, hogy az egyik számára lehetséges saját nemének fenntartására egy szervezet kialakítása másokkal szemben, míg a nemállamalkotók képtelenek arra, hogy önmaguktól olyan szervezeti formát találjanak, amely másokkal szemben fennállásukat biztosítaná."**¹⁶ E mondatban tökéletes analógiáját találjuk meg az árja és a zsidó hitleri elku- lonításának, ami egyúttal kimondatlanul az oroszok, illetve a szlávok kisebb- rendűségének a tételét is magában rejt. Végül Hitler mégis megengedi, hogy

¹⁶ Zweites Buch, 158 o

a szlávok talán változnak, és megtalálják saját államszervezési lehetőségeiket, ez azonban egy szövetség esélyein csak tovább rontana, mert egy ilyen Oroszország feltétlenül ellensége lesz a németeknek.

A kör nyilvánvalóan bezárult. Nem is lehetett másként, hiszen Hitler csak egyet akart: kimutatni a Kelet ellen tervezett nagy háború célszerűségét. Már csak a következtetéseket kellett levonnia. Ez nem állhatott másban, mint az elégségesen nagy "élettér" biztosításában a Keleten. *"E cél egyformán megfelel mind a nemzeti, mind a népi követelményeknek. Ugyanakkor nagy katonai hatalmi erőt feltételez, de Németországot nem vonja feltétlenül konfliktusba több európai nagyhatalommal. Amilyen biztos, hogy Franciaország ezúttal is Németország ellensége lesz, oly kevésbé áll fenn viszont alap egy ilyen külpolitikai cél természetében Anglia és főleg Olaszország számára a világháborús ellenségesség fenntartására."*¹⁷

Mindent összevéve, Hitler 1924 és 1928 között leírt szövegei alapján teljes biztonsággal megállapítható, hogy a Reich, vagyis a birodalom szó leírása nélkül egy olyan hatalmas birodalom létesítését tartotta a nemzetiszocializmus egyetlen külpolitikai céljának és létértelmének, amely a német nép élelmezési gondjainak tartós megoldását biztosítja, minthogy a német elem uralmát valósítja meg az államalkotásra láthatóan amúgy is képtelen orosz, illetve globálisan szláv népek és az általuk lakott területek felett. Nem volt kétséges, hogy ezt csak hatalmas katonai erő bevetése és véres háború útján lehet elérni.

E szövegekkel és tervekkel kapcsolatban több kérdés megfogalmazható. Az első, hogy vajon Hitler komolyan gondolta-e, amit az élelmezési problémákról s azok megoldásáról számtalanszor mondott és leírt. Tegyük hozzá ehhez, hogy az effajta fejtegetésekkel a későbbiekben sem hagyott fel, sőt egyre több és több adattal illusztrálta állítását. Nem lehetetlen, hogy magáévá tette ezt a földromantikától sem mentes éhezési pesszimizmust, de ha ezt tette, úgy teljesen elvonatkoztatott attól a meglehetősen feltűnő ténytől, hogy a háború óta élelmiszerekben óriási túlkínálat mutatkozott, és egyenlőre nem az ipari termékek, hanem az agrárárak piaca szűkült be. A mezőgazdasági "túlermelés" jelensége egyébként a harmincas években sem szűnt meg, és Hitler, mint kancellár azt tapasztalhatta, hogy a magyar, a román, a jugoszláv kínálat olyan nagy, hogy Németország kénye-kedvére válogathat az eladók között, és kegyet gyakorolhat, ha megemeli az átvételi kontingenseket. Mindenesetre nem kellett Ukrajnát elfoglalni ahhoz, hogy Németország (vagy bármely európai ország) búzához jusson. Az is tény, hogy később, amikor

¹⁷ Zwerter Buch, 163 o

már a valóság megkövetelte, hogy érveivel közelítsen a reáliákhoz, Hitler valóban többet beszélt az olajról és a különféle ritka, de szovjet földön fellelhető egyéb nyersanyagokról, mint a búzáról. A termőföldek akkor már nagyobb mértékben mint német és germán telepítési lehetőségek jöttek számításba, bár a nagy gabonagazdagságtól Hitler akkor sem tudott elvonakoztatni.

További kérdés lehet, hogy vajon az iparilag jócskán elmaradt, elsősorban agrár államok szomszédságában, amelyek piacairól gyakorlatilag a német kereskedelmet senkinek sem állt módjában kitiltani vagy kiszorítani, komolyan félt-e attól, hogy a német gazdaságot és az ország népét a konkurencia megfojthatja. Nincs módunk tagadásba venni ezt, de akkor fel kell tételeznünk, hogy egyáltalán nem ismerte a korabeli kimutatásokat, amelyek arról vallottak, hogy a keletről szomszédos egész nagy övezetben, az iparilag viszonylag legfejlettebb Csehszlovákiát és Ausztriát is ideértve, mindenütt a német bevétel állt a ranglista élén. Alighanem hasonló volt a helyzet a szovjet piacon is, bár az erre vonatkozó statisztikát nem ismerjük.

Ezek azonban csak másodlagos jelentőségű problémák, mert akár ismerte Hitler a valóságos adatokat, akár nem, állításait a "végső" szándék motiválta, és nem a valóság. Már fontosabb ennél az a kérdés, hogy voltaképpen mit értett Hitler azon, hogy Németországnak **Weltmacht-tá, azaz világhatalommá kell válnia**. Vajon, mint egyes történészek vélik, ez "csupán" a kontinens feletti uralmat, vagy amint mások hiszik, a világ feletti uralmat foglalta-e magába? Előttek úgy tűnik, hogy Hitler a húszas években elkülönítette a "nagyhatalom", a "világhatalom" és a "világuralom" fogalmait. *Nagyhatalomról (Großmacht)* a szó szokásos értelmében beszélt, amely alá tartozott a legnagyobbak mellett Németország is, Franciaország is, és néhányan mások. A *világhatalom (Weltmacht)* kifejezés a nagyhatalmak közül azokat illette meg, amelyek ezek közül kiemelkedve legalább egy kontinensnyi terület felett rendelkeztek, és döntő szavuk volt az egész világon. Ilyennek látta az Egyesült Királyságot és az Amerikai Egyesült Államokat. Potenciálisan ilyen lehetett volna szerinte Oroszország is, ha nem szlávok lakják, illetve ha — mint feltételezte — nem zsidók irányítják. *Weltherrschaft*-ről, vagyis a világ feletti uralomról Hitler ebben az időben csak a zsidók vonatkozásában beszélt, mivel úgy gondolta, vagy legalábbis azt hirdette, hogy a finánciókét az egész világon ők reprezentálják, és ugyanakkor az ő kezük volt benne a bolsevizmus oroszországi győzelmében is.

E szerényebb céllal, vagyis a **kontinentális uralom** biztosításával Hitler valószínűleg megelégedett addig, amíg — mint a két idézett műben kifejezésre juttatta — élt benne a remény arra, hogy a világkereskedelmi, tengeri és gyarmati uralomról mintegy önkéntesen lemondva, a német igényeket össze-

egyeztetheti az angol birodalmi érdekekkel. Úgy tűnik, hogy ennek a lehetőségében a zsidó befolyással kapcsolatos fenntartásai ellenére komolyan hitt. Más kérdés, hogy ez sokkal nagyobb balgaság volt, mint amiket ellenfeleinek és vitapartnereinek a szemére vetett. Az angol birodalmi érdekeltségek és a hozzájuk vezető útvonalak ugyanis érintkeztek vagy nagyon közel estek Európához. Túláságosan közel ahhoz, hogysem pusztán birodalmi érdekekből is ne kellett volna olyan ellenerő után nézni, amelynek segítségével elkerülhető egyetlen állam európai hatalma. Az angol egyensúlykeresés nem kizárólag Európára irányuló manőver volt, hanem szoros kapcsolatban állt a birodalmi érdekekkel is. E tényt egyébként később Hitler is tudatosította, midőn azokat az európai végpontokat kereste, ahonnan a Brit Birodalom már közvetlenül támadható.

Az ellentétek e belső magja viszont előbb vagy utóbb elkerülhetetlenné tette, hogy Hitler **mintegy automatikusan meghaladja a kontinentális gondolkodást**, és hogy ezzel együtt, amint többen állítják, **idővel már valóban a világhatalmi helyzet biztosításáról gondolkodjon**. Ezzel kapcsolatban azonban úgy vélekedett, hogy e lépésekre nem saját akaratából vállalkozott. Amikor a későbbiekben oly sokszor kényszerről panaszkodott, és olyan lépésekről beszélt, amelyeket mások váltottak ki, e vonatkozásban hihetően őszinte volt, hiszen biztos volt abban, hogy ha Anglia lehetővé teszi számára az európai túlhatalom biztosítását, akkor ő a maga részéről sosem keveredett volna háborúba sem Nagy-Britanniával, sem az Egyesült Államokkal. Úgy tűnik, hogy soha, élete végéig sem tudta elfogadni, hogy Európa náci germanizálását sem az Egyesült Királyság, sem az Egyesült Államok nem fogadhatta el, függetlenül attól, hogy milyen kormány állt az élen, és függetlenül attól is, hogy milyen álláspontot képviseltek a zsidó lobbik.

Milyen úton?

Nem sokkal a *Zweites Buch* megírása után Hitler jó időre felhagyott az-
zal, hogy külpolitikai elképzeléseit nyilvánosságra hozza. Ehelyett aktuális külpolitikai kérdéseket ragadott meg mozgalma fellendítése érdekében, és úgy tett, **mintha ő és a náci párt lenne a versailles-i igazságtalanságok elleni harc legfőbb bajnoka**. Ilyen lehetőséget kínált számára az úgynevezett *Young-terv*, ami 1929-ben a jóvátétel Németország szempontjából egyébként kedvező újraszabályozását szolgálta. A *jóvátétel* fizetése mindazonáltal semmilyen formában sem volt népszerű, ezért a hangos agitáció a terv ellen

szimpátiákat kelthetett a náciik iránt. Ugyanakkor talált egy másik, rendkívül népszerű gondolatot, amiben ugyan egyáltalán nem hitt, de amit mind hazai, mind külföldi használatra nagyszerűen lehetett alkalmazni. Ez az "igazságtalanság" elleni harc volt, annak jóvátétele és az *"egyenlőség" elvének alkalmazása* a nemzetközi viszonyokban és mindenekelőtt a *fegyverkezés* kérdésében. Másként szólva, **Hitler olyan propagandába kezdett, amely homlokegyenest ellenkezett mindazzal, amit az előzőekben ismertetett két írásában kifejtett.**

E fordulat az 1930. szeptember 14-én tartott választásokon elért náci eredmények hatására vált teljessé. Az újságok szerte a világon "földrengésről" beszéltek, amikor számot adtak arról, hogy az NSDAP 107 mandátumot szerzett, és ezzel a Reichstag második legnagyobb pártja lett. Hitler megértette, hogy a hatalom közelébe jutott. Ettől kezdve tudatosan folytatta azt a megfélemlítő propaganda hadműveletet, amelynek, mint később bevallotta, egyetlen célja annak elérése volt, hogy Németország az így keltett ködfüggöny mögött állig felfegyverkezhesék.

Miután 1933. január 30-án megkapta *kancellári kinevezését*, Hitler mindenestre nem sokat várt arra, hogy a német hadsereg vezető embereit felvilágosítsa arról, hogy bármit beszél is a nagyvilág számára, elgondolása és célja a Mein Kampf óta mit sem változott. Február 1-jén elmondott nyilvános beszédében mindenkit arról biztosított, hogy külpolitikai célja a német egyenjóság kivívásában áll, másnap, február 2-án azonban a tisztek előtt kijelentette, hogy a versailles-i béke katonai előírásait azért kell leküzdeni, hogy *megoldják az élettér problémáját, "az új élettér meghódítását a Keleten, és annak kíméletlen germanizálását."* Erre — mondta a továbbiakban — katonai és élelmezési okokból van feltétlenül szükség, amint azt a gazdasági válság tényei is megmutatták.¹⁸ Magától értetődik, hogy ezt az okfejtést viszont nem hozták nyilvánosságra.

Ettől az időponttól kezdve Hitler menetrendszerűen haladt előre a háború kirobbantásához szükséges **feltételek** megteremtésében, miközben minden egyes lépését jóakarátának és a német békeszándékának a hangoztatásával köttötte össze. Németország, mint ismeretes, kilépett a Népszövetségből, és elhagyta a nemzetközi Leszerelési Konferenciát, hogy kezét szabaddá tegye, de ugyanakkor kész volt mindenkivel tárgyalásba bocsátkozni a "leszerelés" egyenlőségen alapuló megoldásáról. Miután ez az angol jószándék ellenére nem nagyon haladt előre, a franciák pedig annak néztek utána, hogy az egyre szorongatóbb helyzetből az egykori orosz szövetséges helyére a szovjet utó-

¹⁸ Ormos Mária Hitler Bp 1993. és 1994 197 o

dot léptessék be, Hitler váratlanul (?) bejelentette a német *légiflotta* kiépítését és a *hadkötelezettség* helyreállítását. Nem sokkal e lépés után "békebeszédet" mondott, amelyben nem kevesebbet kísérelt meg, mint annak kimutatását, hogy az általa vallott fajelmélet kizárja a háborút. Ezt azzal támasztotta alá, hogy a fajelmélet a faj védelmét követeli meg, míg a háború a faj legjobb elemeit pusztítja a háború hasznát messze felülmúló mértékben. "*A nemzeti-szocialista Németország — mondta többek között — mély világnézeti meggyőződésből akarja a békét.*" Ez és más hasonló kijelentések akkor hangzottak el, midőn Hitler — az angol kormánnyal már folyamatban lévő tárgyalások alapján — bízott az *angol-német flottaegyezmény* megkötésében és ezen túlmenően abban is, hogy Angliával globális megállapodásra sikerül jutnia.¹⁹ A flottaegyezmény megszületett, az általános megegyezéssel kapcsolatos német ajánlatokra és célzásokra azonban az angolok nem válaszoltak. Hasonlóan alakult a helyzet azt követően is, hogy 1936 márciusában a német hadsereg bemasírozott a békeszerződés és egy későbbi nemzetközi megállapodás (locarnói szerződés) által is elismert *demilitarizált övezetbe a Rajnánál*. Egyetlen hatalom sem tett ez ellen semmit, de ugyanakkor az angolok továbbra is némák maradtak a német csábításokkal szemben. Annak ellenére történt ez, hogy Hitler éppen ebben az évben vetett be egy új elemet a nemzetközi kapcsolatrendszer átalakítása érdekében.

Terítéken volt egy francia-szovjet szerződés ratifikálása a francia parlamentben, amit Hitler két dologra használt fel: egyrészt ezzel indokolta saját lépését a Rajnánál, másrészt fergeteges szovjet- és *bolsevikellenes kampány*-ba kezdett. Az időpontot jól választotta ki. Ekkor már eljutottak a hírek a nyugati világba az oroszországi "tisztoogatásokról", és az általuk kiváltott megdöbbenést kísérte az a gondolat is, hogy a szovjet hatalom a vezetőrétegekben végrehajtott és folyamatban lévő irtóhadjárat következtében alapjaiban megrendült. Hitler azt gondolhatta, hogy propagandisztikus fellépése Moszkva ellen segíteni fog meggyőzni az angol politikai köröket a megegyezés szükségességéről. London azonban tovább habozott, és a nagy egyezkedés el sem kezdődött.

Minden jel szerint elkezdődött viszont Hitler fejében egy folyamat, amely a húszas években kidolgozott "világhatalmi", vagyis birodalmi elképzeléseinek módosításához vezetett. Anglia csábítgatásával ugyan továbbra sem hagyott fel, de mindinkább számításba kellett vennie, hogy az európai német birodalom felépítésének kísérlete, csakúgy, mint az emiatt általa elmarasztalt császárságot, a náci Németországot is szembe fogja állítani az áldozatként ki-

¹⁹ Walther Hofer Die Entfesselung des zweiten Weltkrieges Darstellung und Dokumente Dusseldorf, 1984 178 és kov oldalak

szemeltek mellett Nagy-Britanniával is. Hitler még 1937 elején tartott nagy beszédében is az "őszinte és barátságos együttműködés" vágyáról üzent Londonnak, de ennek lehetőségében már alig hitt. Egyelőre kárpótolta magát az olasz barátsággal, amelynek katonai értékével ugyan még nem volt igazán tisztában, de túl sokra nem becsülte. Sokkal többet értek a szemében azok a kapcsolatok, amelyeket a Szovjetunió hátában Japánnal sikerült kialakítania.

Hitler ekkortájt kezdett sietni. Beindította a közvetlen háborús felkészülés *négyéves tervét*, és 1937. november 4-én a hadsereg vezetői, valamint a hadügy- és külügyminiszter jelenlétében kifejtette, amit már oly sokszor, hogy ti. a német sors szempontjából elengedhetetlen "teret" meg kell szerezni, ami háború nélkül elképzelhetetlen. 1938 folyamán, ha a politikai körülmények tervét támogatják — mondta —, meg is oldja ennek előkészítéseként az *oszt-rák és a csehszlovák ügyet*. Ugyanebben a hónapban érkezett Berlinbe *Lord Halifax*, hogy az angol kormány nevében megvitassa Hitlerrel az általános európai helyzetet, és javaslatokat tegyen a feszültségek megoldására. Nem kétséges, hogy az angol kormány ezúttal igencsak messzire elment a béke biztosítása érdekében, hiszen Halifax felajánlotta *Ausztria*, a csehszlovákiai németlakta *Szudétavidék*, valamint *Danzig* kérdésének a megvizsgálását, és pontosan ezek voltak azok a kérdések, amelyeket Hitler ezidő szerint a békeszerződés igazságtalan intézkedéseiként minduntalan kifogásolt. Ha Hitler a *Mein Kampf* és a *Zweites Buch* megírásának ideje óta megváltoztatta volna véleményét, és amint ezt egyes történészek is feltételezik, valóban már csak **Versailles revíziójára törekedett volna, akkor most megállhatott volna, és elkezdhetne volna a tanácskozásokat.** Megvolt ugyanis az esélye arra, hogy békésen megvalósíthatja az Anschlusst (véltetően osztrák népszavazás útján), megszerezze Csehszlovákiától az annyit hánytorgatott német lakosságcsoporthoz tartozó területektől, és megszüntesse az áldatlan állapotokat Danzig körzetében, amelyek amiatt álltak fenn, hogy a Danzighoz vezető lengyel területsáv Kelet-Poroszországot elvágtatta Németország többi részétől, és egy német állampolgár Berlinből Königsbergbe csak vízummal utazhatott el. Sőt, ha Hitler hozzáteszi mindehhez, hogy meg akarja kapni a háború után Litvániának juttatott, de zömmel német lakosú *Memel* városkáját és kikötőjét, úgy nagy valószínűséggel erről is tárgyalhatott volna.

Hitler azonban nem ezt tette, amivel ismét bebizonyította, hogy továbbra sem a békeszerződés igazságtalanságainak jóvátétele érdekli, hanem valami más. *Halifax* pedig ajánlatainak szabott egy feltételt, és ez olyasmi volt, amit nem lehetett Hitler valódi céljaival összeegyeztetni. **A feltétel abban állt, hogy az összes kínos pont békés elintézése egy általános rendezés részét képezze, amely rendezés révén "Európában helyreáll a nyugalom és a biz-**

tonság.”²⁰ Ehelyett Hitler úgy döntött, hogy tárgyalás nélkül "megoldja" az osztrák ügyet, vagyis egyszerűen megszállja ezt az országot. Miután ez ellen senkisé is emelte fel a szavát, nagy vehemenciával hozzákezdett a szudétaügy felgöngyölítéséhez, de egy percig sem gondolta, hogy a Wermacht, ha már megindul, megáll ebben az övezetben. Az igazi cél Prága volt.

Hitler, mint láttuk, valójában a "Keletre", vagyis a Szovjetunióba akart eljutni, és már 1938-ban ehhez készítette elő apránként az utat. Fel kellett tegye magának a kérdést, hogy mi történjék abban a nem kis övezetben, amely Németországot a Szovjetuniótól elválasztja. Minden jel arra vall, hogy erre nézve nem voltak "sziklaszilárd" elvei, hanem az itt elterülő "köztesországok" kezelését — éppen Ausztria és Csehszlovákia kivételével — a mindenkori helyzettől tette függővé. *Ausztria* kivételes megítélése tökéletesen érthető, hiszen egy völksisch, nagynémet, náci vezér másként nem is cselekedhetett. *Csehszlovákia* megszállásának és feldarabolásának már jóval korábbi elhatározása azonban távolról sem vezethető vissza hasonlóan világos okokra. Ez az ok aligha lehetett a prágai kormány francia irányvonala vagy ragaszkodása a status quo-hoz, hiszen az események azt mutatták, hogy az orientációk változékonyak, és együttműködőkre mindenütt lehet találni. Hitler egyébként ezt pontosan tudta, és soha nem is hagyta ki számításaiból. Csehszlovákián kívül nem is tudni egyetlen olyan államról sem, amellyel a megegyezést és az együttmenetelést ne kísérelte volna meg. Előbb vagy utóbb ajánlatot tett Magyarország, Lengyelországnak, a balti államoknak, Romániának, Jugoszláviának, Bulgáriának, Törökországnak, csak Csehszlovákiának nem tett soha. Mi több, a revíziós tervek német támogatását illető magyar megkeresésekre mind Hitler, mind a német külügyminisztérium 1934-től kezdve következetesen és minduntalan azt válaszolta, hogy erre csak Csehszlovákiával szemben kerülhet sor. E kivételes megítélést stratégiai szempontok sem magyarázzák meg kielégítően, mivel Hitler számos esetben meg tudta oldani katonai terveit az egyik vagy másik országban engedélyezett átvonulási szabadsággal is, és pusztán ebből az okból nem kellett egy országot megszállnia. (Lengyelországot sem ilyen okokból támadta meg.) Ugyanakkor annak sincs semmi nyoma, hogy a cseh területet más "keleti" övezetekhez hasonlóan telepítésre akarta volna felhasználni, legalábbis akkoriban még nem.

A csehszlovák kérdés megítélésében számos, a fentiekben is érintett szempont mellett szerepet játszhatott az állam "mesterséges" volta és a régi, még osztrák eredetű harag a csehek ellen. A legfontosabb azonban talán az lehetett, hogy ennek az országnak egyszerűen nem volt mit ígérni leendő

²⁰ Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945 Serie D, 1937-1945, I. kot. 51 o

együttműködése fejében Ezzel szemben Csehszlovákia feldarabolása árán nagy ígéreteket lehetett tenni, és ezekkel ki is lehetett elégíteni mind Magyarországot, mind Lengyelországot. E két ország pedig 1938-ban potenciális szövetségeseinek tunt.

Hitler végül csak nehéz szívvel ment bele a müncheni konferencia eredményeként a *kompromisszumba*, vagyis abba, hogy Csehszlovákiával szemben még mindig csak a békeszerződések etnikai igazságtalanságait tehetjük jóvá. A brit miniszterelnök, *Chamberlain* kezdeményezésére elkezdett tárgyalások alatt még mindig az urügyet kereste ahhoz, hogy konfliktust robbantson ki, és az országot már 1938 oszén szétszedje. Ehhez a *magyar kormányt* próbálta meg felhasználni (nincs kizárva, hogy a lengyelt is), azt magyarázva *Imrédy* miniszterelnöknek, hogy amennyiben a tárgyalások alatt a magyar hadsereg összetűzésbe kerül a csehszlovák erőkkal, ez alkalmat szolgáltathat a német beavatkozásra, amely esetben Magyarországnak nem kell beérnie az "etnikai megoldással", hanem visszakaphatná az egész úgynevezett Felvidéket. Hitlert első nagy csalódása Budapesttel kapcsolatban éppen amiatt érte, hogy erre a kalandor provokációra a magyar kormány nem vállalkozott, hanem beérte a békés etnikai megoldással. (Tulajdonképpen azzal a joggal, amivel *Chamberlaint* és *Daladiert* sokan máig a béke átmeneti megmentőinek tekintik, a magyar kormányt is tekinthetjük ilyennek, hiszen tartzkodásának nagy szerepe volt abban, hogy a hadseregek 1938 októberében nem indultak el Csehszlovákia ellen.) A *müncheni epizód* mindenestre nagyon rövid időre állította csak meg Hitlert. A katonai előkészületekre szinte azonnal az aláírás után parancsot adott, és *kevesebb mint egy fél éven belül a Wehrmacht megjelent Prágában*. Hitler ezuttal a magyar kormánnyal már meglehetősen durván beszélt. Köszölte, hogy 48 órát kap a katonai megszállásra és Kárpát-Ukrajna elfoglalására, aminek elmulasztása esetén e területet nem kapja meg. A magyar katonák elindultak, és nem utóztak számottevő ellenállásba.

Ugyanebben az időben a *lengyel-német viszony* még barátságosnak látszott. Hitler Csehszlovákia rovására kielégített bizonyos lengyel igényeket is, és minden arra vallott, legalábbis a kulso szemlélo számára, hogy az a váratlan, meg 1934-ben tett német fordulat, amit Hitler a *lengyel-német meg nem támadási paktum* megkötésével vegrehajtott, változatlanul érezteti a hatását. A valóságban azonban a náci kormány már azon volt, hogy kitapogassa vajon Lengyelország a nagy vállalkozás során szövetségese lesz-e, vagy elsőként éppen ellene kell fellépnie. Ennek a kérdésnek a likvidálása nélkül ugyanis a német hadsereg semerre sem indulhatott el. A Szovjetuniót nem támadhatta meg anélkül, hogy a lengyelek együttműködését elnyerné, vagy

amennyiben ez nem sikerül, úgy meg kellett szállnia az országot. De nem fordulhatott Nyugat felé sem hátában egy bizonytalan Lengyelországgal és a Szovjetunióval.

Nem sokkal a müncheni konferencia után, majd röviddel a prágai bevonulást követően a német külügyminisztérium jelezte a varsói kormánynak a *danzigi kérdés* megoldásának követelményét, de az illetékesek hozzátették, hogy *Németország kész globális, a keleti kérdéseket érintő megoldásra is*. Varsót megpróbálták a balti államok és a Szovjetunió rovására szerezhető területgyarapodással kecsegtetni. Mivel azonban Hitlernek az volt a nézete, hogy Lengyelországot túlságosan nagyra nem szabad felhízlalni, mert akkor végeredményben a keleti német hódítás értelme válik kétségesse, az ajánlat nem volt elég konkrét, és még kevésbé volt nagy. Ugyanakkor a már hagyományosnak tekinthető lengyel politikában, amelynek alapköve volt, hogy egyik nagy szomszédjával sem szabad a másik ellen fellépnie, vagyis hogy ki kell tartania az egyensúlypolitika mellett, nem ment végbe változás. Mindemellett Lengyelország már birtokában volt az angol garanciának, amit ha katonailag nem is lehetett túlságosan nagyra értékelni, mégis bízni lehetett visszatartó erejében. Summa summarum, a lengyel kormány nem ment bele az egyezkedésbe.

Hitler ezt látva eldöntötte, hogy **a következő áldozat Lengyelország lesz, a végrehajtáshoz azonban elég nehéz volt hozzákezdeni.** Addigi lépéseit minden esetben arra alapozta, hogy a nyugati hatalmak tehetetlenségük és gyengeségük (részben katonai gyengeségük) miatt nem fognak megmozdulni. Ez azonban a Lengyelországnak adott brit garancia ismeretében, és annak tudatában, hogy 1939 márciusában Moszkvában angol-francia-szovjet tanácskozások kezdődtek, már nem volt biztos alap. Nem lehetett tudni, hogy a szövetség nem jön-e létre, és ennek eredményeként a Wehrmachtnak nem kell-e egyszerre szembenéznie a Rajnánál az angol-francia, Lengyelországban pedig a szovjet hadsereggel. Egyébként hasonló veszélyek merültek volna fel egy nyugati hadjárat esetében is.

Valamelyik féllel tehát meg kellett egyezni. A német kormány tudtával folytak magántárgyalások Angliában, ezek azonban továbbra sem voltak igazán kecsegtetők, mivel a kormány most sem mozdult meg. Így azután Hitler megtette azt a lépést, ami ellen a *Mein Kampf* és a *Zweites Buch* lapjain az okok sokaságát felhozva — elutasított, és amit a kortársak az évekig tartó bolsevikellenes propaganda után álmukban sem hittek volna: *Hitler ajánlatot tett Sztálinnak.*

Az 1939 augusztusi német-szovjet paktum előzményei több hónapra nyúltak vissza. Kis lépésekkel kezdődtek a kereskedelmi kapcsolatok terüle-

tén, majd eljutottak a globális javaslatig és a megegyezésig. E történet számos következménye közül bennünket most csak az érdekel, hogy ez a paktum alapozta meg Lengyelország negyedik felosztását és a Baltikum szovjet érdekszférává minősülését, illetve azt, hogy a német hadsereg a lengyel hadjáratot biztonságosan végrehajtva a szovjet határig rukkolt előre, és végül, hogy hátát lefedezve kezdetett azután bele a nyugati offenzívába.

A "Birodalom" pedig szépen épült, és ekkoriban **Hitler már el is kezdett birodalomról beszélni.** Németországba betagolta Ausztriát, a Szudétavidéket, Lengyelország hatalmas nyugati részét. Német protektorátus alatt állt Szlovákia, majd 1940 nyarán a Wehrmacht meghódította Dániát, Norvégiát, Belgiumot, Hollandiát és Franciaország nagyobbik részét. A nyugati hadjárat valóságos sétamenettel ért fel. A legnagyobb rizikó még a norvégiai művelethez fűződött, de sikerült a nehézségeken úrrá lenni. Egyébként pedig a Wehrmacht vesztesége nevetségesen kicsi volt, miközben hadifoglyok millióit ejtette. Úgy látszott, valóban eljött "a nyugati világ alkonya", és a Hitler szerint elrothadt demokráciák tényleg nem állták meg a helyüket. Ezzel Németország olyan területek birtokába jutott, amelyek egy részén germánok, (norvégek, dánok, hollandok, flamandok, frízek) más részében latin (francia, vallon), de mindenesetre árjának tekintett népek éltek, még ha a németeknél "kisebb értékűek" is.

Ebben az időben Hitler nem írt sem könyvet, sem hosszabb eszmefuttatást, sőt, jószerint szinte semmit sem írt. Így nem áll rendelkezésünkre összefüggő, hiteles szöveg korabeli elgondolásairól. Az ismert tények és a hitleri kijelentések sokaságából mégis megállapíthatónak látszik, hogy gondolatvilágában a "birodalmat" illetően éppen ebben az időben mentek végbe bizonyos, nagyon fontos változások. Sokan azt gondolják, hogy Hitler az **angliai part-raszállást** végeredményben azért ejtette el, mert továbbra is megegyezésre számított Nagy-Britanniával. Valószínűbbnek látszik azonban, hogy éppen ebben az időben döntötte el, hogy egy következő lépésben **nem egyszerűen Anglia, hanem a Brit Birodalom ellen fordul,** és ezzel együtt, ugyancsak **ebben az időben bővült kontinentális expanziós terve csaknem világméretűvé,** és jutott el a Németország számára biztosítandó Weltmacht a Weltherrschaft közelébe. (Némi megszorítást azért kell tennünk, mert a Hitler által eltervezett lépések nem terjedtek ki az Egyesült Államokra.) Egyébként azt sem lehet véletlennek tekinteni, hogy ugyanekkor kezdett Hitler **Germán Birodalomról** beszélni, és a jelek szerint részleteiben is foglalkozni azzal, hogy az egyes népeknek milyen hely jut majd e birodalomban .

Igazság szerint Hitler a külügyminisztérium biztatására már 1940 korától kezdve kísérletet tett arra, hogy *összekovácsoljon egy koalíciót a Brit*

Birodalom elleni támadásra, ami alternatívája lehetett (legalábbis egy időre) a keleti offenzívának. E célból egy német-spanyol-francia-olasz-szovjet egyseget próbált kialakítani, és kinek-kinek felajánlotta a Birodalomból azt a darabot, ami iránt érdekeltté szeretne volna tenni. *Franco* és a látszatfüggetlen Francia Állam vezetője, *Pétain* marsall azonban eléggé óvatos maradt ahhoz, hogy Hitlernek nemet mondjon. *Mussolini* viszont olyan nagy árat kívánt a franciák és a spanyolok rovására, hogy az még inkább kizárta ezek részvételét. A náci ajánlatokra Moszkva először írásban csak annyit válaszolt, hogy szívesen veszi a közös érdekek általános áttekintését, de egy szóval sem reagált az Indiára utaló német csábításra. Amikor azután Hitler britellenes tárgyalási menete utolsó fordulójaként 1940 decemberében *Molotov* szovjet külügyi népbiztos megjelent Berlinben, a dolgoknak már nem volt tétje. Mindegy volt, hogy *Molotov* mit válaszol, mivel a koalíció úgysem jöhetett létre: Hitler ekkor már parancsot adott a Szovjetunió elleni felkészülésre. Más kérdés, hogy *Molotov* ettől függetlenül "rosszul" válaszolt, mert értésül adta, hogy Moszkvát a brit birtokok nem, ezzel szemben a Balkán, nevezetesen Románia és Bulgária nagyon is érdeklik.

Azáltal viszont, hogy 1941 júniusában elkezdődött a keleti offenzíva, Hitler csak elhalasztotta, de nem tette félre a Brit Birodalommal kapcsolatos terveit. Sőt, úgy gondolta, hogy miután 4-6 hónap alatt a Szovjetunió elleni hadművelet sikeresen lezárul, máris fel lehet vonulni a következő, ezúttal a Brit Birodalom elleni nagy támadásra, amit akkor a hatalmas tényereség, a megszerzett nyersanyagvagyon jóval nagyobb biztonsággal tesz lehetővé.

Még a Szovjetunió elleni támadást megelőzően, 1941. június 11-én adta ki Hitler 32. számú utasítását, amely az offenzíva befejezése utáni feladatokat körvonalazta. A szöveg így kezdődik: *"A szovjetorosz hadsereg szétverése után Németország és Olaszország — átmenetileg az Ibér félsziget nélkül — az európai szárazföld urává válik. A szárazföldön többé az európai teret semmi sem fenyegetheti komolyan. Biztosítására és a még számításba jövő támadó műveletek számára lényegesen kisebb katonai erők szükségesek, mint amekkorákat eddig fenn kellett tartani. A fegyverkezés súlypontja a haditengerészetre és a légiflottára helyezhető át."* Ennek következményeként 1941 késő őszen, vagy legkésőbb 1941-42 telén a Wehrmacht feladatai úgy alakulnak, hogy mintegy 60 hadosztállyal biztosítja a meghódított szovjet és más keleti térségeket, és *"Folytatja a harcot a brit pozíciók ellen a Földközi tengeren és Előázsiában, koncentrált támadások útján, amelyek Libiából Egyiptomon át, Bulgáriából Torokországon át, és adott esetben a Transzkaukázus vidékéről kiindulva Iránon át vannak előirányozva."* E művelet része Észak-Afrika

megtisztítása, a Szezei Csatorna megszerzése és a támadás Irán ellen. A siker érdekében — írta Hitler — támaszkodni kell az angolelles arab nemzeti mozgalmakra. Egy másik, még mindig a 32. sz. utasításban szereplő kiegészítő feladat volt Gibraltár elfoglalása (a spanyolok útján vagy nélkülük), illetve Afrika nyugati partjainak francia kézbevétele. Az utasítás így folytatódik: *"A földközi-tengeri brit hatalmi állás elleni eme lehetséges hadműveletek mellett a keleti hadjárat befejezése után újra teljes erővel hozzá kell látni a haditengerészeti és a légiflotta révén 'Anglia ostromához'. Az összefegyverkezésen belül minden e célt szolgáló fegyverkezés előjogot élvez. Egyidejűen a legmagasabb szintre kell emelni a német légháraitást. Az angliai partraszállás előkészületei kettős célt fognak szolgálni, angol erőket kötnek le az anyaországban, valamint kiváltják és bevezetik a partraszállás révén Anglia kirajzolódóban lévő összeomlását."* A szöveg további részleteket tartalmaz, illetve a későbbiekben némi átalakulást szenvedett, lényege azonban nem változott.²¹

Világos tehát, hogy Hitler 1941 tavaszán már a kontinenst meghaladó hódításra készülődött, aminek volt egy kemény feltétele, az, hogy a szovjet államot gyorsan sikerüljön "összeroppantani". Mint tudjuk, a terv e ponton megrekedt, a Wehrmacht belemerült az orosz hóba, télbe, a keleti hosszú villámháborút nem lehetett sikerre vinni, mi több, sosem sikerült "befejezni". A megszállt terület ugyan átmenetileg 1942-ben még tovább dagadt, de a Brit Birodalom elleni koncentrált támadásra többé nem lehetett gondolni, és a 32. számú utasítás feledésbe merült. A Birodalom azonban már így is túlságosan nagy volt, és elegendő ideig — kisebb-nagyobb változásokkal mondjuk öt évig — állt fenn ahhoz, hogy működési elvei és gyakorlata kellőképpen kiderüljön. Mivel célunk itt nem a háborús események áttekintése, hanem a hatalmi-birodalmi gondolat útjának ábrázolása volt, az események további rendjével szakítva e birodalmi eszmével ismerkedünk meg közelebbről.

A germán "nagybirodalom"

Láttuk, hogy Hitler ki akarta küszöbölni a birodalmak szokásos betegségét: a sokszínűséget és az ebből adódó igazgatási problémákat. Úgy vélte, hogy egy homogén német, (majd később germán) birodalom e nehézségekkel nem kell, hogy szembenézzon. 1941-ben már rendszeresen **Germán Biroda-**

²¹ Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939-1945 Dokumente des Oberkommando der Wehrmacht Hrsg. von Walther Hubatsch Frankfurt/M., 1962 129-101

lomról beszélt, sőt már azt is eldöntötte, hogy a birodalmi eszmének megfelelően a fővárost is átkereszteli. Berlin helyett *Germania* lesz a neve. Úgy tűnik, hogy ugyanebben az időben kezdett foglalkozni birodalmi stílusú építészeti tervekkel, amelyekhez hozzátartoztak az út és vasútépítések csakúgy, mint a főváros és egyes további városok átépítése. A gigantománia igazság szerint Hitlernél már jóval korábban jelentkezett, igazi távlatait és lehetőségeit azonban csak most, a nagy hódítások csúcán nyerte el. 1941-1942-es asztal melletti beszélgetéseinek szövege mutatja²², milyen nagy mértékben foglalkoztatta az építkezés, és azon belül különösen a széles birodalmi utak és vasutak kialakítása. Többször elismételte, hogy mindenütt *utakat* kell építeni, és különösen fontosnak vélte ezt Oroszországban, hogy az elfoglalt terület katonailag biztonságos legyen. Ugyanakkor azt is célul tűzte ki, hogy a keleti városokat — Rigát, Revalt, Novgorodot — közel hozza az emberekhez, hogy ott a németek vonzó úti célokat lássanak maguk előtt. *"Azt a munkaerőt, — mondta egy ízben —, amelyre az orosz falvakban és városokban a mezőgazdaság vagy a hadiipar számára nincs szükség, elsősorban útépitésre kell felhasználni."*²³ Egy másik alkalommal így lelkesedett: *"Ha a keleti területet autóutakkal hozzáférhetővé tesszük, a távolságok, amelyek ma még nehézségeket okoznak, többé nem játszanak majd szerepet. Mit jelent már 1000 kilométeres út a Krimig, ha óránként az ember átlag 80 kilométerrel halad? Autóúton ezt a távolságot kényelmesen meg lehet tenni két nap alatt."* Kifejtette, hogy *"Szilárd elhatározása, a Keleti Fal mögött az egész térséget behálózni egy Berlinből kiinduló autóútrendszerrel. A szokásos 7,5 méteres úttest azonban ezen autóútrendszer esetében nem kielégítő. Eleve három sávós, összesen 11 méteres úttestet kell számításba venni, hogy ne csak két sávon tudjanak a járművek közlekedni, hanem ezen túl egy harmadikon előzni tudjanak..."*²⁴ A továbbiakban még a Klagenfurttól Dortheimig és a Hamburgtól a Krimig húzódó utakról áradozott, majd rövidesen visszatért még egy részletre, arra, hogy ezeknek az utaknak és a hozzájuk tartozó hídszerkezeteknek a "Reich" különleges katonai szempontjai miatt minden más hasonló építménynél nagyobb teherbíró erővel kell rendelkezniük.

Ugyanilyen szívesen, és talán még többet foglalkozott a létesítendő **vasutakkal**. Készen is volt már a tervvel, hogy a Felső Szilézia és a Donyec medence közötti összeköttetést 200 kilométer óránkénti sebességű vasúttal köti össze. Előre látta, hogy a szokásos vagonok erre szintén nem felelnek meg, már csak azért sem, mert emeletes vagonokra gondolt, amelyeket számi-

²² Henry Picker: *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier*, Stuttgart, 1981

²³ *Tischgespräche*, 391 o

²⁴ *Tischgespräche*, 440 o

tása szerint a normális szintávolságon nem lehet biztonságosan közlekedtetni. A szintávolságot kb. 4 méterre kell növelni — vélte, és a pályákat úgy kiépíteni, hogy a személyforgalom mellett pótsínpárokon az áruforgalom is lebonyolódhasson. E tervről hamarosan szakmai megbeszélést is tartott Alfred Speer-rel és egy másik építésszel, aminek során a Moszkvába, Harkovba és Törökországba tartó vonalak kiépítéséről volt szó. Ezek Berlinben találkoznak, de leágazásaik kellene hogy legyenek München és a Ruhr vidék felé is.²⁵ E leendő sikereken Hitler annyira fellelkesült, hogy gondolatban még azt is megengedte, hogy életükben egyszer a távoli alattvalók, például a kirgizek is használhassák e vasutat, és megcsodálhassák annak a birodalomnak a fővárosát, amelynek szolgálja.²⁶

Hitler nem titkolta, hogy ezek az építési tervek nemcsak az esztétikai élvezetet és a barbárok nevelését szolgálnák, hanem elsősorú feladatuk abban állt volna, hogy gondoskodni lehessen a Keleten kitermelt javak elszállításáról, illetve a birodalom ellenőrzésének katonai feladatairól. A birodalmi nagyság képzele azonban előszólitotta Hitlerből azt a fiatalembert, aki huszonévesen "építészfestő" szeretett volna lenni, és olyan álmokba is beleszeretett, amelyek már kizárólag az általa ismert szépséget és a hatalmi presztízst szolgálták. Ismertek a grandiózus tervek a *Germánia névre keresztelendő Berlin neoklasszikus átépítéséről*, és azok a tervek Linzről, amelyeken a már bukott "Führer" még a végórákban is kész volt elmerengeni. Érdekes módon Linz, gyermekkorának színhelye e vonatkozásban Berlinnél is jobban foglalkoztatta, talán azért, mert a Duna miatt több fantáziát látott benne. Egyébként néhány megjegyzése arra vall, hogy Linz olyan kihívást is jelentett a számára, amelynek révén be lehet bizonyítani, hogy e város a német szellemnek hála végül szebb lehet, mint a legszebb dunai város, Budapest. E módon bebizonyosodna a német magasabbrendűség a magyarok felett.²⁷

Nemigen lehet vitatkozni azon, hogy e tervek egy Birodalom-kereteit voltak hivatottak kitölteni, és valóban, Hitler már nemcsak Reich-ről, de Großreich-ről, vagyis "Nagybirodalomról" kezdett beszélni. Azt azonban sosem tisztázta, hogy e Birodalomnak hol látja a határait, illetve, hogy a határokon belül az egyes részek milyen státusba kerülnek majd. "Egyelőre" minden átmeneti, cseppfolyós állapotban volt, és a "Führer" csak magánbeszélések során ejtett el egy-egy nagyon fontos megjegyzést. Mind az elejtett szavakból, mind a megállás módszereiből arra lehet következtetni, hogy a pontosan ugyan nem tisztázott, de alapvonalaiiban mégis felállított faji hie-

²⁵ Tischgesprache, 333 o

²⁶ Tischgesprache, 69 o

²⁷ Tischgesprache, 245 o

rarchiát Hitler és a náci vezetés figyelembe vette, még ha a háborús körülmények miatt a végső megoldást el is halasztották a győzelem utáni időkre, és a faji szempontokat átmenetileg nem alkalmazták következetesen. Az általános áttekintés mindenesetre ellentmond azoknak a feltevéseknek, amelyek szerint a háború alatti náci magatartást kizárólag a mindenkori pragmatikus szempontok diktálták volna.

Mindenekelőtt nem lehet erre visszavezetni a **hadviselésben mutatkozó hatalmas különbséget a nyugati és a keleti változat között**. 1940-ben a *nyugati hadszíntéren* a Wehrmacht többé-kevésbé egy normális hadseregnek megfelelően viselkedett, és az ott ejtett hadifoglyok kezelése többé-kevésbé ugyancsak megfelelt a szokásos normáknak. (A francia hadifoglyok közül például még a zsidókat sem szelektálták ki, és így — eltérően a francia civil zsidóktól — megvolt az esélyük a túlélésre.) A helyzet a nyugat-európai megszállt övezetben a háború második felében durvult el, de sosem ért a közelébe annak a brutalitásnak, amit a hadsereg és a nyomában járó többféle különleges alakulat magatartását a keleti övezetben jellemezte. A keleti háború ugyanis eleve irtóhadjárat volt, ami megfelelt a náci fajelmélet alapjainak, és megfelelt egyúttal a háború "térpolitikai" céljának. **Teret ugyanis csak úgy volt célszerű nyerni, ha azt — legalábbis részben — üres térnek, tehát betelepíthető és ezáltal "germanizálható" térnek lehetett tekinteni.**

Nyugaton mindenesetre voltak **germán népek**, és ezek leendő jogait a nácik másként kezelték, mint a többiekét, és különösképpen, mint a szlávokét. Minden ellenkező tapasztalat ellenére, a nácik hittek a germánok megnevelhetőségében. Velük kapcsolatban a helyzetet Hitler előszeretettel hasonlította össze azzal, amikor Bismarcknak sikerült a szintén húzódozó német fejedelemségeket egyetlen állam kereteibe összevonnia. Úgy vélte, hogy miként a szászok, a bajorok és mások megbékéltek azzal, hogy a német állam részeivé váltak, úgy majd a norvégok, hollandok stb. is el fogják fogadni, hogy országuk a Német Birodalom egy Gau-ja. Egy ízben a holland fasiszták vezetőjével, Musserttel beszélgetve megkérdezte tőle: " *vajon azt hiszi-e, hogy neki, a főnöknek, könnyű volt saját hazáját, Ausztriát sok kis Gau-ra feldarabolni, hogy megszabadítsa a szeparatista tendenciáktól, és hogy könnyebben beilleszkedhessen a "Germán Birodalomba". Ausztriának végül is szintén van egy több mint 500 éves saját története, amely nem nélkülözi a valóban kimagasló pontokat.*" E történetet asztaltársainak elmesélve, Hitler hozzátette, hogy természetesen nagyon óvatosan kell ebben az ügyben eljárni. Az osztrákoknak sem mondta meg előre, hogy be akarja tagolni őket Németországba, hanem arról beszélt, hogy majd együtt alkotják a "Nagynémet Birodalmat". Szem előtt kell azonban tartani — folytatta Hitler a tanítást —, hogy valójá-

ban Németország a vezető erő, és semmiféle birodalmi elvről nem lehet szó a dunai monarchia szellemében, mert az, mint látható lett, halálra volt ítélve.²⁸ Ugyanakkor Hitler mindenkit megnyugtatót, hogy a Gau-k, a tartományok viszonylagos önállóságától nincs mitől félni. Ez gyerekes dolog, mert a függetlenségi törekvés teljesen ki van zárva. *"Ezen kívül a Birodalom rendelkezik a hadsereggel, a rendőrséggel, a postával, a vasúttal, a párttal a maga tagozataival és szervezeteivel, a valutával, a pénzzel, és a birodalmat a maga közlekedési eszközeivel (birodalmi vasutak, autótutak) mind erősebben összetartja"* A Gauleiter sosem lehet tartományi fejedelem, hiszen bármikor leváltható és visszahívható.²⁹ Ezért Hitler a fenti eszközök birtokában további "centralizálást" már sem Németországban, sem a Birodalomban nem tartott szükségesnek. Nagyon fontosnak vélte viszont, hogy a nyugat-európai germán övezetekben az ifjúságot a nemzetszocializmus és a germán összetartozás gondolatának a szellemében neveljék. Az ifjúság jelenti ugyanis — fejtegette — az élesztőt, és ha az élesztő dolgozik, neki mindegy, hogy mit gondolnak az öregek. A germán népeket — dánokat, hollandokat, norvégeket stb. — tervszerű nevelésben kell részesíteni.³⁰ E "germanizálási" terv részét képezte Nyugat-Európa "teljes" zsidótlánítása, mivel az ő jelenlétük e terv kivitelét eleve keresztezhette. A nevelés legfőbb eszközét viszont a fegyverben, a harcban, a háborúban látta, és azt hitte, hogy a közös küzdelem lesz a "Nagynémet Birodalom" olvasztókemencéje.

E téren azonban Hitler a gyakorlatban nagyon súlyos ellentmondásokba keveredett. Egyszerűen abból az okból, hogy a nyugat-európai "germánok" igen jelentős része, méghozzá a fiatalok jelentős része is, a németekben megszállókat, majd mind terhesebb és gonoszabb elnyomókat látott, Hitler pedig volt annyira óvatos, hogy ilyen elemek kezébe ne adjon fegyvert. Nem is adott, illetve csak nagyon óvatosan, és nagyon kis mértékben tette ezt. Az "olvasztókemence" tehát a harcmezőn nem jött létre, ezzel szemben növekedett a norvég, a dán, a flamand koncentrációs táborlakók száma, és Hitler már arról kezdett morfondírozni, hogy ezek (példájában a norvégokra utalt) jó alanyok lesznek a keleti germán telepítésekhez! A helyzet azáltal vált azután igazán groteszkké, hogy míg egyfelől a nyugat-európai "germánok" a nagy küzdelemben inkább csak jelképesen vettek részt, Hitler mind nagyobb jelenlétet követelt olyan nem-germánoktól, mint a románok és a magyarok.

A **latin népekkel** Hitler nehezen tudott zöldágra vergődni. "Faji" szempontból ők árjáknak számítottak, még ha nem is tartoztak a legértékesebb

²⁸ Tischgesprache, 196-197 o

²⁹ Tischgesprache, 381 o

³⁰ Tischgesprache, 366 o

csoportba, és emellett kettő közülük, az olasz és a spanyol, szövetséges és "baráti" nép volt. *Olaszország* ráadásul a legfontosabb szövetséges hivatalos státusába került. A csalódások sorozata azonban már a háború első pillanataiban elkezdődött. 1939-ben Mussolini még nem volt hajlandó a hadviselésre, sőt meg is sértődött, mert úgy vélte, hogy Hitler és a nácik becsapták őt, amikor látszólag egyetértettek azzal az olasz felfogással, hogy háborúra majd csak 2-3 év múlva kerülhet sor. A viszony ismét megrendült akkor, amikor Mussolini egyeztetés nélkül elkezdte a Görögország elleni háborút, és különösen amiatt, hogy azt viszont az olasz hadsereg képtelen volt győzelemre vinni. Ezáltal zavaros helyzet keletkezett az egész balkáni övezetben, amit a Wehrmachtnak kellett tisztáznia. 1940-ben a balkáni és az észak-afrikai olasz kudarcok miatt Hitler már az olasz katonai potenciált sem becsülte sokra. Egyedül Mussoliniban bízott, de úgy vélte, hogy ő is súlyos hibát követett el akkor, amikor a királyságot és a királyt a helyén hagyta, és amikor "nem pakolta ki" a Vatikánt. 1943-ban, Mussolini megbuktatásával érte az utolsó csalódás, amit már csak az északi olasz területek megszállásával és ellenségként való kezelésével tudott ellensúlyozni. Amikor 1945 elején Hitler megcsinálta a maga számára a mérleget, úgy vélte, hogy tévedései között az első helyen kell számontartania túlzott bizalmát és megértését a latin országokkal, különösképpen Olaszországgal szemben.

Hasonlóan nyilatkozott Martin Bormann-nak diktált fejtegetésében *Spanyolországról* is, amelynek vezére, Franco, nem hálálta meg azt a segítséget, amit Németországtól a polgárháború során kapott, hanem önző módon kívül maradt a nagy mérkőzésben. 1940-től kezdve nem volt kétséges, hogy ennek az országnak a kezelése a jövőben éppen attól függ majd, hogy vajon mégis rászánja-e magát a Brit Birodalom elleni harcban való részvételre, vagy megpróbál azon továbbra is kívül maradni.

Ebbe az összefüggésbe illeszkedett *Franciaország* jövője is. Hitler ugyan "mások" franciabarát tanácsaira vezette vissza később, hogy 1940-ben nem adott parancsot az egész ország megszállására, hanem engedélyezte, hogy egy látszólag független Francia Állam létesüljön a déli övezetben, a valóságban azonban ez a lépés szintén a Brit Birodalommal kapcsolatos tervekkel állt összefüggésben. Többféle módon is. A Vichy-ben berendezkedett francia kormány léte lehetővé tette, hogy a francia gyarmatok francia kézben maradjanak, és fel lehetett tételezni, hogy azokat e kormány meg fogja védelmezni, ha az angolok megkísérlik kisajátítani őket. Ugyanez volt a helyzet a francia flottával. *Pétain* kormányának engedélyezése tehát német erőt takarított meg, illetve elláthatott olyan feladatot, amit a németek egyáltalán nem tudtak volna megoldani. Emellett el kell fogadnunk, hogy eltérően a germán

népektől, Franciaország egészéből (és más latin államokból) Hitler nem akart birodalmi tartományokat, Gau-kat faragni, hanem egy részét hosszú távú terveiben is Francia Állam-nak látta. Ennek az országnak azonban néhány gyarmatot át kellett volna adnia Olaszország és Spanyolország számára, Északon pedig egy övezetről a német "nagybirodalom" javára kellett volna lemondania. Hitler úgy vélte, hogy a franciák, amennyiben jól harcolnak a németek oldalán az angolok ellen, kárpótolhatják majd magukat a Brit Birodalomból. A háború második felében azonban Hitler a franciákkal kapcsolatban is súlyos csalódásról kellett hogy beszéljen. A franciák — vélte — úgy viselkedtek, mint a kurvák. Elfogadták a német ajándékokat, a jószándékot, és azt nem viszonzták semmivel. 1942-től kezdve e csalódásnak megfelelően alakult a francia-német viszony. A fordulat nemcsak a déli francia területek megszállásában állt, hanem abban is, hogy a megszállási mód eldurvult. Előtérbe került a megfélemlítés, aminek eszközei között napirendre került a tömeges internálás, a kivégzés, a túszezédés stb. Ugyanakkor kibontakozott az ellenállás.

A keleti hadjáratban való komoly részvételre Hitler eredetileg azoknak az országoknak az esetében gondolt, amelyek abban közvetlenül érdekelteknek tekintették magukat. Ilyen volt *Finnország* az 1939-es, úgynevezett téli háború eredményeként tőle elvett területek miatt és *Románia* a Szovjetunió által ugyancsak visszakövetelt Beszarábia okán. Hitler pillanatok alatt átlátta viszont, hogy a román részvétel közvetve érdekeltté teszi a *magyar államot* is, hiszen az erdélyi kérdés "megoldása" a bécsi döntés során Németország akaratából történt, és a jövőt is ez az akarat fogja befolyásolni. Mivel Budapesten is úgy vélték ekkoriban, hogy a megkapott terület megtartásában vagy elvesztésében döntő szerepe lesz annak, hogy melyik állam segítette jobban a német hadsereget vállalkozásában, a nácik ezúttal gyors sikert értek el e téren. Ki tudja miért, miért nem, de a részvételt Mussolini is fontosnak tartotta Olaszországra nézve. Így jött létre az az ismert helyzet, hogy **Németország és a Wehrmacht szövetségesei a keleti hadjáratban kizárólag nem-germán népek lettek.**

Hinni lehetne ezen az alapon, hogy Hitler ennek láttán felülvizsgálta elképzeléseit, és a "Germán Nagybirodalomban" gondolatban már jelentős helyet biztosított e hű szövetségeseeknek. A valóságban azonban szó sem volt erről. Még semmi jele nem mutatkozott annak, hogy akár a magyar, akár a román hadsereg gyengének bizonyulna a harcban, amikor Hitler — a finnek kivételével — már *lenézéssel és megvetéssel emlékezett meg róluk*. Olaszország leértékelődéséről már szoltunk, most hozzátehetjük, hogy *a magyarok és a románok* sem jártak jobban. Jóllehet 1941 elején Hitler nagy szívességet tett

Antonescu marsallnak, midőn a vasgárdista felkelés fenyegette, és egy ideig őt valóban nagyra értékelte, ez volt az egyetlen "érték", amit Romániában felfedezett. 1942 februárjában — mint mondta — rettegvé gondolt egy olyan pillanatra, amelyben Antonescu esetleg eltűnik. "*A király egy piszkos kis béka*" — vélte, a román paraszt pedig "*csupán egy nyomorult állat*", minden egyéb csak nyomorúság. Az olajkincs igazságtalan véletlen, a főváros alapja a telekspekuláció.³¹ Már 1942 tavaszán úgy látta, hogy Románia csakúgy viszsztatartja az olajat, mint a magyarok a búzát, és ahelyett, hogy e cikkeket a németek rendelkezésére bocsátanák, jobb időkre teaurálják. 1942 végétől, 1943 elejétől kezdve azután nehéz különbséget tenni aszerint, hogy Hitler vajon a román vagy a magyar hadsereg teljesítményével volt-e elégedetlenebb.

Mindkét országot érintette az a vélemény, amelyet Hitler általában véve a **kisnemzetekről**, kisállamokról vagy "köztesállamok"ról alkotott. Ezeket valójában már a húszas évektől kezdve feleslegesnek, értelmetlennek és boszszantóknak találta, amennyiben fontoskodásaikkal, saját nevetséges nemzeti öntudatukkal nemcsak idegesítik a nagyokat, de olykor még egy csomó bajt is tudnak okozni. (Az utóbbira Csehszlovákiát látta a legjobb példának.) Ebben az összefüggésben mérlegelte Hitler azt a szerinte alapvető kérdést, hogy mi történjék hatalmi, "birodalmi" szempontból a **Duna** övezetében. Abból indult ki, hogy minden út- és vasútépítés mellett és ellenére a Duna mindörökké fontos szerepet tölt majd be abban, hogy a keleten termelt értékeket (élelmiszert és nyersanyagot) eljuttassák a Nagybirodalom nyugati felébe. Elképzelhető-e egyáltalán, hogy a Lengyelországot, a Baltikumot, Fehéroroszországot, Ukrajnát, Oroszországot és a Balkánt egyesítő Birodalom kellős közepén fennmaradjon két kisállam teljes önállósággal és annak játékszabályaival, miközben ezek nemcsak nem németek, de még csak nem is germánok?

Hitler e kérdést több ízben és több vonatkozásban feltette magának, és számos utalása ismert, amelyek szintén erre az övezetre vonatkoznak, de — tegyük hozzá mindjárt — úgy tűnik, hogy 1942 végéig még nem vont le végleges következtetéseket. Legalábbis az 1942. június 29-i asztal melletti elmélkedése erre vallott. Megemlítette, hogy bécsi honfitársai minduntalan feltesznek neki a kérdést, hogy vajon Németország megint feladja-e Belgrádot, vagy megtartja-e a magáénak? A bécsieknek — vélte — annyiban feltétlenül igazuk van, hogy "*a Birodalom eme sarkában az embernek különösen pontosan el kell gondolkodnia a határ megvonásáról*. Arról — tette mindjárt hozzá —,

³¹ Tischgesprache, 111-112 o

hogy az úgynevezett Vaskapuról a Dunán semmilyen körülmények között sem mondhatunk le, persze nem lehet semmilyen kétely. A Duna az a víziút, amely bevezet a kontinens szívébe, és ezért az általunk egyesített Európában azt német folyamnak kell tekinteni, és uralni kell. A Kelet-Nyugat közlekedés szabályozása e nagytérben azon az alternatíván áll vagy bukik, hogy vajon a Duna német-e vagy nem az. Minden csatornaépítés feleslegessé, sőt esztelen-séggé válik, ha nem sikerül e fő vízieret orokra saját korlátlan befolyásunk alatt tartani.³² Előre látta, vagy érezte legalább, hogy e kérdést azonnal nem tudja megoldani (1942-ben vagyunk, midőn a román és magyar katonai, valamint gazdasági együttműködésre mind nagyobb szüksége volt!), és ezért azt tanácsolta, hogy gyűjtsék össze a követeléseket, és tartsák egyelőre az asztal-fiókban, hogy a megfelelő időben majd elő lehessen húzni őket.³³ E kérdéssel is összefüggésbe hozta azt a kérdést, hogy mi történjék a magyarországi németekkel. Úgy vélte, hogy a magyarok, e borzasztóan ügyes nacionalisták, a legjobb német erőket magyarítani tudják. "A keleti térségben — folytatta fejtegetéseit 1942. február 26-án — nagyvonalú telepítéseket akarunk végrehajtani, amelyeknek során e népcsoportokat oda telepítjük. Minden kitelepítés a mi költségünkre történik. De ha valaki mástól egyszer megvonom a földet (Grund und Boden), az akkor megszűnik. Az egész az állami erőszak kérdése, hatalmi kérdés! — Mindent egybevéve személyesen azon a nézetem vagyok, hogy a németeket ki kell hoznunk onnan, ha a magyarokkal békére akarunk jutni. Az ember gondolkodik így is, úgy is. Azután az is fennáll, hogy a Dunát német folyóvá akarjuk tenni. Akkor azonban egészen más politikát kell csinálnunk. Megoldás lenne, ha a Délkeleten minden németet a Dunánál osszpontosítanánk." Lehetne egy összefüggő településláncot alkotni — gondolta —, de megint csak hozzátette, hogy "a Duna azonban a Duna, azt sosem tudjuk pótolni."³⁴

A jelek arra vallanak, hogy nem sokkal ezt követően Hitler véleménye mind a magyarokról, mind a románokról alaposan megromlott. Ez kapcsolatban állt a sztálingrádi katasztrófát követő összeomlással a Donnál. Ezt követően az olaszok mellett a magyarok és a románok harci értékét is a nullával látta egyenlőnek. Ekkor már nem volt messze az idő attól sem, hogy a német hírszerzés felderítse a magyar és a román béketapogatózásokat, amelyek miatt Hitler személyesen tett keserű szemrehányásokat Horthy kormányzónak, illetve Antonescu marsallnak.³⁵ Midőn a "piszkos kis béka", azaz Mihály

³² Tischgesprache, 392-393 o

³³ Tischgesprache, 392-393 o

³⁴ Tischgesprache, 112-113 o

³⁵ Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939-1944 Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államferfiakkal Szerk. Ranki György I-II Bp 1983 II k. 21-tol, III 67-tol

román király végrehajtotta a hátra arcot, és Románia táborát változtatott, Hitler már meg sem lepődött, hanem csupán arra koncentrált, hogy ugyanezt Horthy esetében elkerülje. Semmiképpen sem volt tehát véletlen, hogy midőn 1945 januárjában egy ízben megint kikelt magából a kisállamok ellen, Hollandia mellett éppen Magyarország jutott az eszébe. *"Ezek a Dreckstaatok (szemétállamok) csak azért állhatnak fenn, mert néhány európai hatalom nem tud megegyezni felfalásukról. Ha e döntő hatalom Németország lenne, ezek az államok eltűnnének a térképről."*¹⁶ Hitlernek vélhetően ez volt az utolsó szava a szövetséges Magyarországról abban a pillanatban, amikor annak élén már Szálasi "országolt", vagyis egy olyan ember, akinél jobbat náci szempontból már igazán nem lehetett volna még csak kitalálni sem.

A keleti térség két nácik által kreált új államára, a *Szlovák*, illetve a *Horvát* Államra Hitler nem nagyon vetett ügyet. 1939-ben, illetve 1941-ben ezek voltaképpen csak azért keletkezhettek, mert a magyarok vagy nem voltak elég nacionalisták, vagy eléggé kalandorok ahhoz, hogy területüket bekebelezzék. Ami Szlovákiát illette, már említettük ennek náci feltételét, amit a magyar kormány nem teljesített. Horvátország esetében más volt a helyzet. Hitler nyitva hagyta a kaput arra, hogy Budapest bejelentse rá vonatkozó igényét, ám a magyar kormány ilyen igénnyel nem élt, sőt, *Horthy* egy Hitlerhez intézett levelében az ajánlatot kifejezetten elhárította, miközben igényt tartott a zömmel magyarul, illetve annak tekintett területekre. Így azután Hitler mindkét államban kiszemelte a megfelelő szövetségest, akit a két többnemzetiségű államban, Csehszlovákiában és Jugoszláviában felhasználhatott az ország szétrobbantására. Az illetékes "államfőket" azonban nem tekintette többnek alsórendű helytartóknál, és velük alig-alig találkozott.

Haszonelvűség és fajpolitika

Egy 1942 májusában lezajlott bizalmas beszélgetés arról árulkodott, hogy a távolabbi jövőt tekintve Hitler semmi különbséget nem tett a megszállt és megtiport lengyelek, valamint a szövetséges szlovákok és horvátok között. A vacsoránál arról folyt a szó, hogy vajon azokat a döntő százalékokban szőke, tejfehér arcú és világoskék szemű szlávokat — lengyeleket és másokat —, akikről *Hans Günther* fajkutató és szociál-antropológus megállapította, hogy négyötöd részükben németesíthetőek lennének, szabad-e ilyen leendő németeknek (respektíve germánoknak) tekinteni. *Albert Forster* Gauleiter támogat-

¹⁶ Hitlers Lagebesprechungen Hrsg. von Helmut Heiber, Stuttgart 1962 786 o

ta a professzor felfogását, mások azonban, és a leghatározottabban *Martin Bormann*, ellenezték. Ezek után *Hitler* fejtette ki a saját felfogását. Ennek lényege abban állt, hogy maga a **szláv fogalom** hibás, mivel a bolgárok nem szlávok, hanem türkmén eredetűek, a csehek szerint mongoloidok (vagyis ázsiaiak, akiket *Hitler* teljesen fel akart számolni), míg a délszlávoknál dinári beütés állapítható meg. *"A horvátok németesítése így népiségi szempontból udvözölhető lenne, politikai okokból azonban mégsem kerülhet szóba."*³⁷ Másként szólva *Hitler* elfogadta ugyan a faji érveket, mi több, alkalmazta is azokat, de ha útjába kerültek a nagybirodalmi elgondolásnak, úgy egyszerűen túltette magát rajtuk. Viselhették tehát magukon a horvátok, a szlovének vagy mások az egyébként megtisztelő minősítésnek szánt "dinári beütést", sorsuk ezáltal az ő elgondolásában nem változott.

Ami a Wehrmacht által megszállt országok kezelését illette, abban valóban óriási **eltérések mutatkoztak a keleti övezeten belül is**. Érdekes módon a legkisebb emberirtást a nácik a mongoloidoknak kikiáltott *csehek* körében hajtották végre, vélhetően azért, mert a cseh iparra és a hozzátartozó szakértelemre rá voltak utalva, és *Hitler* a teljesítménnyel nagyon meg is volt elégedve. Igaz, *Heydrich* meggyilkolása után a nácik tomboltak, és nemcsak Lidice lakosságát irtották ki annak megtorlása képpen, amit valójában hazaszökött emigránsok követtek el, hanem azzal is fenyegetőztek, hogy az egész cseh lakosságot kitelepítik. *Heydrich* temetése alkalmával *Hitler* kijelentette *Hachának*, hogy "adott esetben" **a csehek kitelepítése a németek számára, "akik már több millió németet áttelepítettek, nem jelent problémát."**³⁸ A fenyegetés elhangzása önmagában véve arra mutatott, hogy a nagy "áttelepítők" számára voltaképpen semmi sem látszott lehetetlennek, és hogy a fejükben minden megfordult. *Himmler*, aki 1939 októbere óta több más megbízatása mellett az áttelepítési kérdésekért is felelős volt, előterjesztést is tett a csehek kitelepítésének megoldására. *Hitler* azonban tudta, hogy amíg a háború tart, a Skoda Művek és más nagy cseh fegyvergyárak miatt ilyesmire nem kerülhet sor.

Ilyesfajta visszatartó erő azonban *Lengyelországban*, a *Baltikumban* és a *szovjet területeken* nem működött. Már említettük, hogy a keleti hadjáratot *Hitler* eleve **irtóháborúnak** szánta, és ez már *Lengyelország* esetében is érvényesült. A német, illetve **germán telepítés** számára az a földterület lett első helyen kijelölve, amely a *Lengyel Főköormányzóság* nyugati határán kezdődött és a német megszállás mindenkori keleti határáig tartott. Ebben az övezetben a háború célja nem egyszerűen a győzelem volt, hanem egyúttal a lakosság, a "bennszülöttek" minél nagyobb mérvű kiirtása is. Erre irányult *Hitler* meg-

³⁷ Tischgesprache, 286-287 o

³⁸ Tischgesprache, 412 o

megújuló rendelkezése az *"élő erő"* megsemmisítésére, a két orosz főváros, *Moszkva és Leningrád* teljes lerombolása, a vezető rétegek — Lengyelországban az értelmiség, a tisztok, a politikai vezetők, a Szovjetunióban az úgynevezett komisszárók, valójában az állami és pártalkalmazottak, továbbá a partizánok és az azokat támogatók — kiirtása. Az 1942-ben hivatalosan elfogadott *"Generalplan Ost"*, vagyis az általános keleti terv értelmében a legkegyetlenebb eszközöket és a legnagyobb népirtást az oroszok körében kellett végrehajtani. Hozzájuk képest valamivel enyhébben kezelték az ukránokat és a fehéroroszoikat, és jóval enyhébben a balti népeket.

Bár a tér "megtisztításának" voltak tehát közvetlen, fegyveres eszközei, Hitlert élenként foglalkoztatta az a kérdés, hogy miként lehet az eredményt ezen kívül is elősegíteni, és a halálzási rátát vértelen eszközökkel tekintélyesen megnövelni. A tennivalók különösen azért nyomasztották, mert arról számoltak be neki, hogy Ukrajnában rengeteg a gyerek, az emberek nem hordanak szemüveget, remek fogsorral rendelkeznek, vagyis születésüktől halálukig makkegészségesek. Ez — gondolta — előbb vagy utóbb nagy veszélyeket jelenthet az uralkodó helyzetbe kerülő németek számára, különösen, ha e bennszülöttek helyzete még javulna is. Ez ellentétes a német érdekekkel, *"mivel egy napon mi ezt az egész eddigi orosz földet németekkel akarjuk betelepíteni."* Így azután azt az "idiótát", aki a fogamzásgátlókat és a magzatelhajtást meg akarná tiltani, saját kezüleg fogja agyonlőni — mondta. Eppen ellenkezőleg, az első helyen a zsidókat, azután a keleti bennszülötteket kell mindenáron rávenni, hogy ilyen eszközökkel éljenek. Hasonlóképpen el kell nyomni minden igényt, ami egészségügyi kérdésekben jelentkeznek. *"Ezért nyugodtan el lehet terjeszteni köztük a babonát, hogy az oltás és más ilyesmi nagyon veszélyes dolog."* Ennek megfelelően az általuk megfizetett iskolákban csak nagyon korlátozott ismeretekkel szabad ellátni őket. Nem kell többet olvasni tudniuk, mint a közlekedési útmutatókat, földrajzból elég, ha tudják a birodalom fővárosának a nevét, számtanra és ahhoz hasonlókra egyáltalán nincs szükségük. Az írásban a cirill helyett be kell vezetni a latin betűket, csupán azért, hogy elsajátítsanak egy elemi német nyelvet, de mindössze annyit, hogy a rendeleteket, parancsokat megértsék, és ne mondhassák nemteljesítés esetén, hogy "nem érteni". A fenti okok kizárják — hangoztatta Hitler számtalanszor — hogy e népek bármelyikének kezébe fegyvert adjanak. De a szerveződést is ki kell zárni az ő köreikben, mind a közigazgatás, mind a vallás tekintetében. Csak helyi, falusi közigazgatási egységek lehetnek, és azok is csupán a munkaerő felhasználásával és néhány primitív mindennapi kérdéssel foglalkozhatnak. Minden faluban hangosbeszélőt kell felállítani, amely közli a tudnivalókat, és ellátja a lakókat zenével. Az egyetlen,

amit alaposan meg kell szervezni, a közlekedés. "Az ország közlekedési felhú-
zása ugyanis előfeltétele az uralomnak és a gazdasági kihasználásnak."³⁹
Még sokáig folytathatnánk a hitleri tanácsok felsorolását, amelynek célja ab-
ban állt, hogy a megszerzett "nagyter" eredeti lakóit tudatlanságba süllyesz-
szék, elnyomorítsák és létszámukat e módszerekkel leszorítsák. Csak annyit
füzzünk még hozzá mindehhez, hogy a betelepített németeket és germánokat
hermetikusan el kellett volna különíteni a bennszülöttektől. Számukra önálló
helységeket akartak felállítani, az ő szórakozóhelyeikre ukrán vagy orosz nem
tehetett be a lábát, nem vehette igénybe a német orvost vagy a fogorvost. De
még a házak típusának és kerítésének is feltűnően különböznie kellett Hitler
és Himmler elgondolása szerint a helybelieektől.⁴⁰

Mondhatjuk minderről, hogy tulajdonképpen az örület világából való, és
talán azt is, hogy nagyjából csupán fantazmagória maradt, ám mindaz, ami
a lázas képzelődés világából mégis megvalósult, arra figyelmeztet, hogy oly-
kor komolyan kell venni, ami egyébként "örületnek" számít. Voltaképpen
nem tudjuk, hogy az egykori szovjet földön e tervekben mi és mennyi valósult
meg. Csak annyit tudunk, hogy a Szovjetunió összes embervesztése hozzá-
vetőleg 20 millió fő körül mozgott, és hogy ennek mintegy a fele nem a regu-
lárinak tekinthető háború áldozata lett. A kiirtott ottani zsidók számát a kuta-
tók 1,3 és 2,2 millió között adják meg, a hadifogságban elpusztult, nagyjából
a zsidókkal azonosan kezelt katonák száma kb. 3 millió. Emellett 1 millió kö-
rül volt az ostrom alatt elpusztult leningrádiak létszáma. A további legalább 4
millió áldozat a partizánokon és "komisszárokon" kívül a partizán- és komisz-
szár-nyű elemekből, illetve legnagyobb részt egyszerű emberekből tevőd-
hetett ki, akiknek hajlékát vagy egész faluját ugyanúgy megsemmisítették,
mint az Lidicében és Oradour sur Glaine-ben történt. Az utóbbi esetekről a
szovjet történetírás makacs és érthetetlen hallgatása következtében vajmi ke-
veset tudunk, sőt azt sem tudni, hogy vajon 50 év után a mai történészek által
ennek a népirtásnak a méretei még felderíthetők-e egyáltalán.

Sokkal többet tudunk az "örült" tervnek a végrehajtásáról, amely a zsi-
dók teljes megsemmisítésére vonatkozott. 1919 óta Hitler annyit hajtogatta a
zsidók történelmi bűneit és iszonyú veszélyét a németségre és az egész embe-
riségre nézve, hogy a jelek szerint végül még maga is elhitte, hogy a világhá-
ború nem az ő, hanem a zsidók tevékenységének a következménye.

A háború alatt a zsidók által való "fertőzöttséget" Hitler már nem a bol-
sevizmussal, hanem a nyugati demokráciákkal kapcsolatban hangsúlyozta, és
mind az angol, mind az amerikai politikát úgy igyekezett értelmezni, mint ami
valójában a németellenes zsidó világ-összeesküvés része. Churchill is

³⁹ Tischgesprache, 214-215 o

⁴⁰ Tischgesprache, 284-285 o

Rooseveltet is a zsidók bábjának tartotta vagy legalább mondta, miközben *Sztálint* e körből kiemelte. Nyilvános beszédeiben és más megnyilatkozásaiban ugyan nem hagyott fel a bolsevizmusra szórt átkokkal, de hogy valójában mit gondolt a Sztálin által a zsidóktól "megtisztított" bolsevizmusról, az voltaképpen sosem derült ki. Egyértelmű, hogy a diktatúra ellen nem volt kifogása, bizonyos, hogy a sztálini "tisztogatás" kifejezetten tetszett neki, és irigylette például azért, hogy idejében "kiszórta" a tisztikarból a nem mindenben engedelmeskedő elemeket (nem úgy, mint ő, aki "megértő" voltáért az 1944-es merénylettel fizetett). Jelezte, hogy a kolhozrendszert fenn akarja tartani, valamint a szovjet hírközlési rendszert az egész birodalomban be akarja vezetni. A Tischgespräche mintegy 500 oldalán a bizalmas beszélgetések során egyetlen olyan részletet sem találni, ami utalna arra, hogy az ő szemében mi volt a bolsevik rendszerben egyáltalán kifogásolható, eltekintve attól a tényről, hogy történetesen azon a földdarabon létezett, amelyet ő a birodalom számára meg akart szerezni. Ezért mindazok az okoskodások, amelyek Hitlernek és a náci szisztémának valamilyen érdemet szeretnének tulajdonítani abban, hogy "válaszolt" a nagy keleti veszedelem kihívására, valójában nagyon kevés alappal bírnak.

A zsidó összeesküvés prominens személyiségei ezzel szemben a nagy demokráciák politikai vezetői lettek, akikkel kapcsolatban Hitler a legváltozatosabb becsmélő jelzőket használta. Valószínű, hogy e felfogástól nem választható el az a **zsidópolitika** sem, amit a Harmadik Birodalom és Hitler gyakorlatilag folytatott. A náci antiszemitizmus egészében véve megfejtethetlen és értelmezhetetlen, összetevőinek azonban nagy része meglehetősen világos. Volt benne egy adag a "születési", szinte genetikus mássággal szembeni ellenérzésből, legalábbis ami a szélesebb náci és nacionalista német közönséget illeti. Hitlernél magánál ezt az összetevőt — saját előadása és az ismert adatok alapján — nem találni meg. Felbukkant benne a hagyományos, messzi múltban gyökerező és alaposan beidegzett, vallásos alapon nyugvó elhárítás, ami azonban Hitlert szintén nem jellemezte, mivel nem volt vallásos. Ott volt azután a XIX. század végétől elburjánzó, brosrák tömegében terjesztett biológiai-faji tévtanok hatása, amelyekkel Hitler is megismerkedett, és belőlük merített is.

Hitler antiszemitizmusa tehát politikai pályája kezdetén leginkább "elméleti" alapokon nyugodt, és ennek az elméletnek két lényeges támköve volt. Az egyik a *biológia*, amivel ugyan egyáltalán nem foglalkozott, de egyszerűen elhitte, amit álbiológusok és antropológusok a fajokról állítottak. A másik egy *történelmi interpretációban* rejlett, amely szerint az emberiség egész léte akörül a kérdés körül forog, hogy vajon a tiszta és jó fajok (valójában egyetlen fajta, a germán) biztosítani tudják-e az uralmat az egész Földön, vagy ebben a rajtuk élősködő paraziták, és az első helyen a zsidók,

megakadályozzák őket. Hitler e tételt – eltérően a legtöbb faji antiszemitától – nem csupán egy adott nemzeti probléma magyarázataként és nemcsak egy kialakult, adott helyzet problémájaként, hanem általános értelemben, az egész emberiség egész történetére vonatkoztatott érvénnyel hirdette meg.

E hitleri antiszemitizmusnak ugyanakkor kezdettől fogva volt *gyakorlati politikai funkciója*, bár e funkció az idők során változott. Eredetileg olyan "eszmének" tűnt, amely alkalmas nagy tömegek mozgósítására, és ezen belül arra is, hogy a munkásság kisebb-nagyobb részét leválassa a mindenestől zsidónak kikiáltott marxista vezetéstől. Úgy tűnt, hogy a zsidókkal szemben *csaknem minden osztálynak, rétegnek és csoportnak lehet mondani valamit, ami alkalmas arra, hogy velük (és ne másokkal) állítsa szembe őket, illetve, hogy e közös talajon nagy nemzeti szervezkedést lehessen elérni* Nekem úgy tűnik, hogy e számítás tulajdonképpen nem vált be. A német tömegek nem az antiszemita propaganda hatására indultak meg a nácik felé, hanem azért, mert a gazdasági válság nyomása alatt a tehetetlennek mutakozó politikai garnitúrával szemben újat, dinamikusat kerestek, és azt bennük vélték felfedezni. Hitler kancellári kinevezését követően viszont megint csak nem az antiszemita hecckampányok arattak sikert, sőt azok a lakosság körében inkább megbuktak. Hitler és a nácik nagy népszerűségüket elsősorban a külpolitikai, majd a hadi sikerekkel biztosították. Ennek ellenére *az antiszemitizmus szűkebb náci korokban mégis betöltötte az osszerendező elv, a ragasztóanyag feladatát, és e minőségében a titkolandó bűnök szaporodtával még erősödött is.*

A harmincas évek második felében Hitler azt hitte, hogy a németországi zsidóüldözést a "világ zsidóságának", közelebbről a zsidó befolyás alatt álló kormányoknak a megszarolására is felhasználhatja. Végeredményben e feltételezésben is csalódnia kellett. Ha az ő gondolatrendszerében fogalmazunk, úgy azt mondhatjuk, hogy a szerinte viláгурalmi helyzetben lévő zsidóság végül is úgy döntött, hogy a zsidók megmentése fejében teendő engedmények helyett inkább felveszi a náciizmussal a harcot, és megsemmisíti Hitler rendszerét. Ez az elképzelés természetesen merő fantazmagória, mivel még hitleri ésszel sem lehet feltételezni, hogy a lengyelországi zsidó közösségeknek bármi közük lett volna az 1939-es angol garanciához vagy hadüzenethez, arról már nem is beszélve, hogy az USA milliomos zsidói bérelték volna fel a japánokat arra, hogy belerántsák a háborúba.

A fenyegetések és zsarolások után végül sor került a **kivitelezésre**. Ebben vélhetően már a hitleri antiszemitizmus minden eleme együttesen szerepet játszott, és újak is társultak hozzájuk. *Az elméleti antiszemitizmus hitbelivé, osztonossá vált, és egyúttal eszközzé, hogy a zsidó szemléletűnek hirdetett és már hitt politikai vezető csoportokat, elsősorban az angolszászokat, buntetni lehessen általa. Az akció, a végleszámlálás Hitlertől indult ki, és bár mások voltak a végrehajtók, az mindenestől az ő műve is volt. Az antiszemi-*

tizmust ő tette a náciizmus vezérelvévé. mint kancellár ő hozta a zsidóellenes rendeletek tömegét, ő volt, aki a háború kezdetén nyilvánosan is "eltűnéssel" fenyegette meg a zsidókat, ő beszélt ismételten arról, hogy a zsidóknak egész Európából el kell tűnniük, *Heydrich* kifejezetten az ő utasítására hivatkozott, amikor az Endlösung végrehajtását szervezni kezdte. Arról már nem is beszélve, hogy a náci birodalomban nem volt szokásban, hogy a Himmlerek, *Heydrich*ek és mások a "Führer" parancsa, mi több, tudta nélkül, több millió embert érintő akcióba fogjanak.

A Holocaustra vonatkozó könyvekkel, feljegyzésekkel, visszaemlékezésekkel és jegyzőkönyvekkel könyvtárakat lehet megtölteni. Iszonyú kép alakul ki belőlük nemcsak a zsidók tervszerű irtásáról, de a náci birodalmon belül elrejtett egész országnyi világról, ahol a náciizmus különböző áldozatait őrizték. Több száz *tábor* rejtette el az emberek szeme elől a rabokat, akik lehetek köztörvényesek, betegek, a náci szemében aberráltak (például homoszexuálisok), szektások, politikai üldözöttek a szélbaltól a konzervatívokig bármely csoportból, hadifoglyok a legkülönbözőbb nációkból, és végül, de talán a legnagyobb számban "faji bűnözők", akik ellen mást, mint a származásukat, illetve a vallásukat nem lehetett felhozni. Az utóbbiak körét azért nehéz megvonni, mert a Szovjetunióból származó katonák ugyan a hadifogoly hivatalos státusába tartoztak, de a valóságban faji megkülönböztetés alapján kezelték őket. Úgy tűnik, hogy az alultápláltság és túldolgoztatás kettősségében ugyanolyan mértékben pusztultak, mint a zsidók és a cigányok, de mégis volt egy nagy eltérés: rájuk nem vonatkoztak az Endlösung elvei és előírásai. Az utolsó aggyastyánig és csecsemőig a náci "csak" a faji hierarchia alsó tartományába sorolt embereket, eddigi ismereteink szerint a zsidókat és a cigányokat akarták kiirtani, és teljes elszántsággal és alapossággal ezen belül is a zsidókkal végeztek.

Magát az akciót semmiképpen sem lehet a véletlen, a "radikalizálódás" vagy az "improvizálás" számlájára írni, mivel annak alapja, szelleme szeresen beletartozik a náci Weltanschauungba, illetve megalapozása jóval az Endlösung végrehajtása előtt gyakorlatilag is megtörtént. A véletlen, improvizáció stb. címszava alá csupán a *végrehajtás módzatait* lehet besorolni. Amikor Hitler 1924-ben leírta, hogy a háború idején a zsidókat "gázba kellett volna folytatni", valószínűleg csak saját gázmérgezésre gondolt, és még nem tudta, hogy a megsemmisítendő zsidók java részét valóban gázba fogják fojtani. A nagy akció nem is ezzel, hanem a gettózással, illetve a géppisztolysozrokokkal való kivégzésekkel kezdődött. E ponton azonban valóban beindult a láncreakció, egy automatikus, önjáró mechanizmus, amelyben nem volt több megállás. Miután egyszer eldöntötték, hogy a német kézbe került zsidókat kiirtják, és ezt 1941 folyamán eldöntötték, meg kellett keresni ennek leghatékonyabb és legegyszerűbb eszközeit. *Heydrich* az 1942. január 20-án általa

tartott konferencián összesen 11 millió zsidóról beszélt, akiket "*a Führer megfelelő előzetes jóváhagyásával*" meg kellett semmisíteni, és az nem volt kérdés, hogy ez az egyenkénti megoldást nem teszi lehetővé. Heydrich azonban ekkor még "*megfelelő elbánásról*" beszélt, de láthatóan nem tudta megjelölni, hogy az miben áll.

A keleti térségben korábban felállított *gettókkal* a náciak rossz tapasztalatokat szereztek, mert a bezsúfolt zsidókat ugyan az ottani körülmények megtizedelték, de a járványok nem álltak meg a gettók falainál. A szovjet területeken ezrével lőtték tömegsírba az összeteretelt zsidókat, de ez rossz pszichológiai hatással volt a végrehajtókra, és emellett a "kisipari" módszer kizárta, hogy több millió emberrel lehessen végezni. Így azután egyes koncentrációs táborvezetők törni kezdték a fejüket a hatékony megoldásokon. Eljutottak a gázig, majd a ciklon gázig, végül a krematóriumig. 1942 tavaszán berendezték a nagy megsemmisítő táborokat, és ezek 1944 őszéig már nagyipari módszerekkel oldották meg több millió ártatlan ember, köztük kisgyermek, tinédzser, fiatal nők, öreg asszonyok és férfiak lemészárlását. Máig sem tudjuk, hogy pontosan hányan estek áldozatul a náci bosszúhadjárnak. Egyes kutatók 4 millió körül adják meg számításaik végeredményeit, mások azonban 7-8 millió zsidó áldozatról beszélnek.

Végül is milyen birodalmat akartak a náciak felépíteni és ezredévekben át működtetni? Egy faji alapokon szervezett és hierarchizált államot képzeltek el, amelynek élén a felsőbbrendűnek kinevezett faj krémjének náci krémje, az SS-be és a hozzá hasonló elitosztagokba szervezett válogatott férfi ifjúság áll, amely egyúttal arra is hivatott, hogy saját utánpótlását kiválassza és kinevelje. Hozzá képest alárendelt helyzetbe kerül maga a német lakosság egész többi része is. A társadalom 50%-át kitevő nők nemük, az öregek régimódiságuk és hasznavehetetlenségük, a tőkések egoizmusuk, az egyháziak máskéntgondolkodásuk, a jogászok törvénytiszteletük, az értelmiségiek humanizmusuk, a Wehrmacht tisztállománya "árulása", a betegek faji értéktelenségük stb. miatt. Az említett *elit csapatok* birtokolják azt a fegyvert, amely révén a birodalom lakosságát kordában lehet tartani. Erre viszont már az eredeti német földön is szükség van, még jobban a meghódított, és egyelőre kellően még meg nem nevelt germán tartományokban, és ezeknél is nagyobb mértékben a megszállt és többé vagy kevésbé "megtisztítandó" egyéb övezetekben. Hitler jellemző módon a keleti térség egész tisztítási és betelepítési feladatát az SS-re bízta. A fegyvert természetesen a német hadseregtől sem lehet elvenni, hiszen a birodalom határai mindaddig veszélyeztetve lesznek, amíg el nem éri a Weltherrschaft szintjét. Hitler azonban 1944-ben elszánta magát arra is, hogy a Wehrmacht vezető tisztállományát lecserélje. Ugyanakkor mindig pontosan tudta, hogy a ki-

szolgáló, alsóbbrendű és a kifejezetten szolganépek kezébe egyáltalán nem ad fegyvert.

A többiekről, a leigázottakról és a látszólagos szövetségeseikről ne is beszéljünk többet. Néhány év alatt tulajdonképpen valamennyien a pusztá erőszakkal kerültek szembe, bárhogyan kezdődött is a viszonyuk a "barna" Birodalommal. A háború során a náci expanzió áldozatává váltak vele szembenálló államok, mint például Franciaország vagy Jugoszlávia, továbbá olyanok, amelyek a kisujjukat sem mozdították meg ellene, mint – mondjuk – Hollandia, Dánia, Norvégia, és előb-utóbb a vele szövetségeseik is, hiszen 1939-ben Lengyelország és 1944 márciusában Magyarország végül is az volt. **A náci birodalom az óriási expanzió birodalma volt, amelyben sem írott szerződés, sem a másik fél tényleges magatartása nem játszott nagy szerepet abban, hogy a viszonyt náci részről miként alakítják. Ezt a faji keretek figyelembe vétele mellett a terjeszkedés általános célja, illetve a háború adott szakaszain a pillanatnyi gyakorlati érdekek (illetve az azokról való vélekedések) szabták meg.**

A birodalom kontinentális keretei 1940 és 1941 során tovább tágultak, és már a teljesen irracionális expanzió irányába mutattak, amit azután megint csak maga a háború menete korlátozott. De e birodalom nemcsak háborús és terjeszkedő beállítottságú volt, hanem a nácizmus elméleti kiindulásaiból következően gyilkos is. A birodalmak általában szeretnek hódítani, ez úgyszólván lételemük, és a történelem során az sem ment ritkaságszámba, hogy a hadjáratok során a hadseregek förtelmes kegyetlenségeket kövessenek el. A szisztematikus emberirtást azonban egyik nagy birodalom sem tette hatalma elengedhetetlen feltételévé és az általa gyakorolt uralom értelmévé. Ezt egyedül a náci birodalmi gondolat foglalta magába elméletileg, és egyedül a náci apparátus gyakorolta minden tekintetben következetesen. Így akart kifogni a birodalmakat fenyegető veszedelmeken, és ezúttal az ezredévesnek szánt birodalom, a rettegés birodalma éppen ebbe bukott bele, mert az általa megtestesített halálos fenyegetés még a tüzet is szövetségre készítette a vízzel...